

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

На правах рукопису

Кафедра теорії і методики дошкільної освіти

**МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В.СУХОМЛИНСЬКОГО**

Спеціальність 012 Дошкільна освіта

Виконала :
Гомоля Юлія Олександрівна
62-1 МДО група
Факультет дошкільної освіти

Науковий керівник:
Куліш Інна Дмитрівна
канд.пед.наук, доцент

АНОТАЦІЯ. На загальнодержавному рівні моральне виховання дітей дошкільного віку один із важливих напрямів освіти. Моральне виховання завжди грало найважливішу роль розвитку людини і суспільства. У суспільстві постійно відбуваються зміни, що потребують нових підходів до виховання, навчання дітей. Час потребує від педагогів вносити у власну діяльність нові прогресивні ідеї, нововведення, оскільки вони відповідальні за розвиток і виховання покоління ХХІ століття. В. Сухомлинський зазначав, що народна педагогіка знає, що дитині посильне, і що не посильне, бо в ній органічно поєднується життєва мудрість. Тому виховання за допомогою оповідань, казок, легенд, приказок та іншого фольклору дуже важливе для дітей дошкільного віку. І саме за допомогою творчості Василя Сухомлинського можна познайомити дітей з першими моральними вчинками, навчити знаходити щось гарне в кожній людині, цінувати батьків, однолітків, себе.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити систему роботи з морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом художніх творів В. Сухомлинського.

Об'єкт дослідження – процес морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – система роботи з морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом художніх творів В. Сухомлинського.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем морального виховання дітей старшого дошкільного віку.
2. Схарактеризувати художні твори В. Сухомлинського як засіб морального виховання дітей старшого дошкільного віку.
3. Розробити критерії, показники та схарактеризувати рівні моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку.
4. Розробити та апробувати систему роботи з морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом художніх творів В. Сухомлинського.

Ключові слова: моральне виховання, старший дошкільний вік, художні твори, В. Сухомлинський.

ABSTRACT. At the national level, moral education of preschool children is one of the important areas of education. Moral education has always played the most important role in the development of man and society. Changes are constantly taking place in society, which require new approaches to the upbringing and education of children. Time requires teachers to introduce new progressive ideas and innovations into their own activities, since they are responsible for the development and upbringing of the 21st century generation. V. Sukhomlynsky noted that folk pedagogy knows what a child can and cannot do, because it organically combines life wisdom. Therefore, education through stories, fairy tales, legends, proverbs, and other folklore is very important for children of primary school age. And it is through the work of Vasyl Sukhomlynsky that we can introduce children to the first moral actions, teach them to find something good in every person, and appreciate adults, primarily parents.

The purpose of the study: to theoretically substantiate and experimentally verify the system of work on the moral education of children of senior preschool age using the artistic works of V. Sukhomlynsky.

The object of the study is the process of moral education of children of senior preschool age.

The subject of the study is the system of work on the moral education of children of senior preschool age using the artistic works of V. Sukhomlynsky.

Research objectives:

1. To analyze the psychological and pedagogical literature on the problem of moral education of children of senior preschool age.

2. To highlight the significance of V. Sukhomlynsky's works of art in the process of moral education of children of senior preschool age.

3. To develop criteria, indicators and characterize the levels of moral education of children of senior preschool age.

4. To develop and test a system of work on the moral education of children of senior preschool age using the artistic works of V. Sukhomlynsky.

Keywords: moral education, senior preschool age, artistic works, V. Sukhomlynsky.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В.СУХОМЛИНСЬКОГО	
1.1 Стан дослідження проблеми морального виховання дітей старшого дошкільного віку в психолого-педагогічній літературі.....	11
1.2 Зміст, завдання та особливості морального виховання дітей старшого дошкільного віку.....	20
1.3. Використання художніх творів В.Сухомлинського як засобу морального виховання дітей старшого дошкільного вік.....	30
Висновки до розділу	40
 РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В.СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ЗАСОБУ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
2.1. Виявлення рівнів моральної вихованості у дітей старшого дошкільного віку	43
2.2. Система роботи з морального виховання старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського.	52
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	57
Висновки до другого розділу.....	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ	

Вступ

Актуальність теми дослідження. На загальнодержавному рівні моральне виховання дітей дошкільного віку один із важливих напрямів освіти. Моральне виховання завжди грало найважливішу роль розвитку людини і суспільства. Переважна більшість вітчизняних та зарубіжних педагогів виділяють моральний аспект у вихованні особистості як основний.

У суспільстві постійно відбуваються зміни, що потребують нових підходів до виховання, навчання дітей. Час потребує від педагогів вносити у власну діяльність нові прогресивні ідеї, нововведення, оскільки вони відповідальні за розвиток і виховання покоління ХХІ століття.

В Базовому компоненті дошкільної освіти України на перший план виступає дитина, бо саме дитина є не об'єктом виховання, а суб'єктом зі своїми життєвими бажаннями, щирими людськими почуттями, потребами, власними світоглядом.

Працюючи з дітьми дошкільного віку, необхідно розвивати в душі такі чудові почуття, як доброта, любов, дружба, чесність, повага, співчуття, розуміння як себе, так і інших. Дітям близькі всі ці поняття і почуття. Потрібно тільки створити умови, певні ситуації – і душі дітей відгукнуться і розкриються, як квіти на ранковій зорі.

За останні роки в Україні проблема морального виховання дошкільників привертає все більше уваги. При цьому роль педагога полягає в тому, щоб створити умови для включення дитини в активну розумову діяльність, здатності відбирати кращі моральні надбання минулого й сучасного, опанувати новітні технології роботи з дітьми з метою їх морального становлення.

Протягом усієї історії людства проблеми норми моралі хвилювали найвидатніших мислителів. В. Сухомлинський зазначав, що народна педагогіка знає, що дитині посильне, і що не посильне, бо в ній органічно поєднується життєва мудрість. Немає людини, яку хоча б один раз не зачепила

до глибини душі чарівна казка. Немає дитини, яку б не скорила задушевністю й веселістю, наївністю й мудрістю народна казка.

Казки і понині, як і багато поколінь тому, є найпотужнішим елементом стимуляції дитячої уяви. У казці закладено величезний потенціал, який проявляється в яскравому зображенні казкового світу, в ідеалізації позитивних героїв, виразності образів. Колоритна, яскрава мова казок захоплює, викликає в уяві чудові образи, пробуджує фантазію.

Казка стає грою навколо важливих речей, але не грою з важливими речами. Казка завжди повчальна, адже вона здатна ненав'язливо виховувати душу дитини. Факт виховного впливу казки на особистість дошкільника не викликає сумніву. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. І не тільки пізнає, а й відгукується на події та явища навколишнього світу, показує своє ставлення до добра і зла. Без казки немає в дитини ні мрії, ні чарівної країни, де збуваються всі бажання. Казка вчить жити. Казка здатна виліковувати.

Спонукає малят пізнавати світ і серцем, і розумом, жити за законами добра і любові, поважати все, що нас оточує, - головні постулати морального виховання, до яких закликав В.О.Сухомлинський. Його твори, сповнені людяності й життєвої мудрості, допомагають відкривати дітям світ, формувати у них позитивне сприйняття довкілля і себе, моралі риси.

Василь Сухомлинський виховував моральні почуття у дітей за допомогою таких творів: «Моральні заповіді дитинства і юності», «Як виховати справжню людину», «Листи до сина», «Духовний світ школяра», «Праця і моральне виховання», «Моральний ідеал молодого покоління», «Сто порад учителеві», «Батьківська педагогіка» та ін.

В.Сухомлинський вважав, що формування у дітей почуття любові до рідної землі, мови, культури народу сприяє більш ефективному вихованню у них соціальної активності, громадянської зрілості, системи активного дійового ставлення особистості до суспільства, природи, до праці й самого себе, а також

прилучає дитину до національної культури свого народу, його історії, розвиває почуття власної гідності, поваги до духовної спадщини людства.

Тому виховання за допомогою оповідань, казок, легенд, приказок та іншого фольклору дуже важливе для дітей молодшого шкільного віку. І саме за допомогою творчості Василя Сухомлинського можна познайомити дітей з першими моральними вчинками, навчити знаходити щось гарне в кожній людині, цінувати дорослих, в першу чергу батьків. Зважаючи на актуальність зазначеної проблеми темою нашого дослідження обрано *«Моральне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художніх творів В.Сухомлинського»*.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити систему роботи з морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художніх творів В. Сухомлинського.

Об'єкт дослідження – процес морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – система роботи з морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художніх творів В. Сухомлинського.

Гіпотеза дослідження: процес морального виховання дітей старшого дошкільного віку відбуватиметься ефективно, якщо розробити й впровадити систему роботи з використання художніх творів В. Сухомлинського яка передбачає:

- добір художніх творів В. Сухомлинського, які спрямовані на моральне виховання;
- використання творів В. Сухомлинського на заняттях, в режимних моментах, в процесах життєдіяльності;
- взаємодію вихователів та батьків з проблеми морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художніх творів В. Сухомлинського.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

2. Схарактеризувати художні твори В.Сухомлинського як засіб морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

3. Розробити критерії, показники та схарактеризувати рівні моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити та апробувати систему роботи з морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом художніх творів В.Сухомлинського

Добір методів дослідження здійснювався з урахуванням характеру об'єкта й предмета, а також відповідно до визначених цілей і завдань. У дослідженні використовувались теоретичні методи — зокрема аналіз, зіставлення та інтерпретація різних підходів до вивчення проблеми, а також узагальнення наукових і методичних джерел у галузі психології, педагогіки й дошкільної освіти. Це дало змогу окреслити науково-теоретичні основи морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художніх творів В. Сухомлинського.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані у практиці роботи педагогів закладів дошкільної освіти для формування моральних якостей старших дошкільників. Розроблені рекомендації, форми та методи роботи з дітьми сприятимуть підвищенню ефективності виховного процесу та збагаченню педагогічного досвіду вихователів. Матеріали дослідження можуть застосовуватись при підготовці занять, створенні розвивального середовища, у взаємодії з батьками, а також у процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (44), 3 додатка.

Повний обсяг магістерської роботи становить 89 сторінок, основний текст – 56 сторінок.

Апробацію дослідження здійснено на XIV Міжнародній інтернет – конференції молодих учених та студентів “Глухівські наукові читання – 2024.

«Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (10-12 грудня 2024, м.Глухів) Сертифікат № 3208.

VII Всеукраїнській студенській науково-практичній інтернет – конференції з міжнародною участю «Дошкільна освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (13-14 березня 2025, м.Глухів).

Опубліковано тези:

Гомоля Юля «Особливості морального виховання дітей дошкільного віку в педагогічній теорії і практиці В.О.Сухомлинського Психолого-педагогічний пошук : зб. студентських наукових праць за матеріалами VII Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю «Дошкільна освіта України в контексті інтеграції до Європейського освітнього простору» 13-14 березня 2025 року. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2025. С.48-52

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

1.1 Стан дослідження проблеми морального виховання дітей старшого дошкільного віку в психолого-педагогічній літературі

Сучасна освіта має на меті допомогу формування всебічно розвиненої особистості, яка у подальшому буде дотримуватись принципів доброти, толерантності, гуманізму та милосердя. Процес морального виховання дітей дошкільного віку є допоміжним чинником для досягнення цієї мети.

Моральне виховання дошкільнят - це цілеспрямована діяльність вихователя з формування у дітей моральних почуттів, етичних уявлень, прищеплення норм і правил поведінки, що визначають їхнє ставлення до інших людей, речей, природи, суспільства в цілому, а також до себе.

Закон України «Про дошкільну освіту» одним з завдань розвитку та становлення особистості виділяє формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду [12].

Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО) дає більш детальну інформацію з питання формування морально-етичних якостей у дітей старшого дошкільного віку та інших вікових груп. Положення БКДО є основою для написання освітніх програм, у яких вони й деталізуються та продумуються. Компетенції, завдання та мета що входять до складу морального виховання дитини дошкільного віку, розміщено у таких освітніх лініях Базового компоненту дошкільної освіти як «Дитина» та «Особистість дитини» [4, с. 7].

Проблема морального виховання ґрунтується на розумінні поняття «мораль». Щоб визначити основний зміст процесу морального виховання, необхідно звернутися до пояснення та сутності цього поняття. «Український педагогічний енциклопедичний словник» визначає мораль (лат. *moralis* – моральний, від *mores* – звичаї) як «одну з форм суспільної свідомості; систему

поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей, складовими частинами якої є моральна діяльність (вчинки, поведінка людини), моральні відносини та моральна свідомість» [4].

У «Академічному тлумачному словнику української мови» мораль трактується як сукупність принципів, поглядів і норм поведінки людини у ставленні до інших людей та суспільства загалом, а також як одна з форм суспільної свідомості. [1].

«Мораль дитині спадково не передається, вона виховується», – зауважив І. Бех [3, с. 31], тож моральний розвиток дошкільника залежить від уміння вихователя та батьків поринути у внутрішній світ дітей шляхом співпереживання.

Під час вивчення наукових джерел варто звернути увагу на погляди К. Ушинського та С. Русової, які вважали, що мораль охоплює все естетичне у взаєминах між людьми. У своїх працях вони визначали мораль як сукупність принципів, норм і правил, що спрямовують поведінку людини та поєднують у ній моральність із свободою. Науковці підкреслювали, що ці поняття тісно взаємопов'язані, виділяючи серед основних моральних якостей доброту, співчуття, совість, прагнення до щастя, самовдосконалення та ідеали. Вони також наголошували на важливості раннього морального виховання — починаючи з дитинства, у сім'ї, коли моральні знання мають поєднуватися з простими моральними вчинками.[10].

Моральне виховання, на думку С. Гончаренко, – це один із найважливіших видів виховання, що полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття й формуванні навичок і звичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології [11, с. 294].

Моральне виховання дошкільників слід розглядати, як чітко організовану взаємодію між вихователем, батьками з дітьми, яка опирається на основні принципи та норми гуманізму.

На думку дослідниці І. Чорної, метою морального виховання є домінування суспільних відносин та духовних цінностей в процесі засвоєння

дітьми моральних категорій, цінностей, принципів, ідеалів, які прийняті суспільством на рівні власних переконань, дотримання яких є повсякденною формою поведінки особистості [40, с. 405].

Моральне виховання дошкільників здійснюється в самих різних сферах їхнього життя та діяльності. Дитина відчуває моральний вплив всім'ї, в колі однолітків, на вулиці. Часто цей вплив не буває адекватним вимогам моралі.

У центрі уваги завжди були проблеми морального виховання доказом цього є низка досліджень закордонних науковців. Австралійський психолог А. Бомаріс (А. Beaumaris), звертає увагу, що сьогоденний світ усе більше переймається ідеєю «жити разом у єдності, поважаючи особистісну різноманітність, а по суті будуючи стосунки один з одним на принципах моралі» [22, с. 22].

У своїх роботах автор підкреслює, що це є глобальне питання, і від стану моральної вихованості молодого покоління буде залежати розвиток усієї цивілізації в подальшому: «Має зростати покоління не байдужих і черствих, а турботливих і чуттєвих, здатних до моральних переживань, які змінюватимуть суспільство на краще» [22, с. 23].

Питання визначення мети морального виховання глибоко розкривав англійський педагог і філософ Джон Локк у праці «Думки про виховання». Він підкреслював, що моральні норми та правила мають бути особистісно усвідомленими. На думку Д.Локка, моральне виховання передбачає кілька основних завдань: виховання дисципліни, формування характеру, розвиток сили волі та здатності контролювати власні вчинки. Педагог вважав, що дитину слід змалку навчати стримувати власні бажання та правильно керувати поведінкою, адже саме в ранньому віці вона найбільш сприйнятлива до морального впливу.

Моральне виховання має спиратися на гуманістичну ідею про те, що людині від природи притаманне прагнення до добра, правди й краси. Як зазначав О. Вишневський, виховання повинно сприяти формуванню в дітей системи моральних цінностей, які відображають ці прагнення.

Оскільки моральне виховання є складним і багатогранним процесом, перед педагогом постає важливе завдання — допомогти дошкільнику сформувати стійку моральну позицію та навчити протистояти негативним впливам середовища. Для цього необхідно застосовувати різноманітні методи та прийоми, спрямовані на розвиток моральної свідомості, почуттів і поведінки дітей.

Під методами морального виховання розуміють сукупність дій і засобів, спрямованих на засвоєння дітьми моральних знань і уявлень, виховання позитивної поведінки, почуттів і якостей особистості.

Дослідниця Т. Поніманська у своїх працях визначає три основні групи завдань морального виховання:

1. Формування моральної свідомості — розуміння добра і зла, моральних понять і уявлень;
2. Формування моральної поведінки — розвиток навичок культурної поведінки, поваги, чесності, правдивості, працелюбності тощо;
3. Формування моральних почуттів — виховання турботливості, совісті, гуманності, любові до Батьківщини.

Відповідно до цих завдань виділяють три групи методів:

- Методи формування моральної свідомості — переконання, пояснення, навіювання, етичні бесіди;
- Методи формування моральної поведінки — організація діяльності дітей згідно з моральними нормами, вправлення у правильній поведінці, участь у спільних іграх, створення ситуацій морального вибору;
- Методи виховання моральних почуттів — позитивний приклад, заохочення, схвалення або засудження.

Усі ці методи сприяють вихованню моральних почуттів і розвитку особистісних якостей дитини. Під час їх застосування важливо залучати дітей до активної участі в обговоренні моральних ситуацій, формувати власне розуміння добра і зла, а також виявляти чуйність до емоцій кожної дитини.

Категорично не допускається приниження дитини — сміх, недоречна критика чи зневага можуть завдати шкоди моральному розвитку. Сам процес морального виховання — це взаємодія педагога та дитини, спрямована на залучення малюка до моральних цінностей суспільства, виховання вольових якостей, формування досвіду моральної поведінки.

У результаті такого виховання дитина дошкільного віку вчиться усвідомлювати своє ставлення до навколишнього світу й людей, а отримані знання поступово перетворюються на звички та риси характеру.

Для дітей старшого дошкільного віку важливо, щоб моральні уявлення про добро і зло поєднувалися з особистими почуттями та життєвим досвідом. Ідеї, які передають педагог і батьки, повинні поступово ставати переконаннями, далі — звичками, а згодом — властивими рисами поведінки. Ключовим чинником у цьому процесі є тісна співпраця та узгодженість дій вихователів і батьків, адже лише спільними зусиллями можна виховати гармонійну, морально зрілу особистість.

Цікаві думки стосовно необхідності формування гуманних почуттів у вихованців висловлювала Т. Поніманська. Авторка, зазначає, що це стосунки між окремими людьми, один з одним, в яких буде враховано інтереси співрозмовника, повагу до особистості дорослого, врахування емоційних станів друзів. Все це, на її думку, проявляється на рівні поведінки. Моральна спрямованість відображається на моральних чеснотах: доброті, дружбі, любові до Батьківщини.

Тож, вчена розрізняє моральну культуру у дитини на двох рівнях: поведінковий, що включає сферу стосунків, його моральний аспект, правила хороших манер у спілкуванні; особистісний — ступінь вже сформованих якостей, які є основою моральної культури [9, с. 29].

У навчальному посібнику Л. Лоховицької відзначено працю американських науковців М. Берковіц і Дж. Гріч (M. Berkowitz & J. Grych). Які в своїй роботі визначили основні чинники морального розвитку особистості, які є головними орієнтирами у процесі її морального виховання. Це, зокрема,

знання моральних характеристик, психологічних аспектів моралі і психологічних механізмів ефективного морального виховання, яке повинно починатися з раннього віку [8, с. 30].

З означеного можна зробити висновок, що моральне виховання має чітку структуру, яка складається з моральних суджень, моральних почуттів й моральної поведінки.

Варто зазначити, що вже у молодшому дошкільному віці дитина здатна розуміти моральний зміст власних учинків, спираючись на ставлення близьких людей до них. Саме тому важливо висувати вимоги до поведінки лише тоді, коли дитина має певний життєвий досвід і здатна зрозуміти їхню суть. Недоцільно встановлювати суворі заборони без пояснення причин, адже вони можуть викликати емоційний опір і негативні переживання.

У віці 4–5 років діти вже виявляють інтерес до розуміння значення моральних норм — як для інших, так і для себе. У старшому дошкільному віці вони переходять від простого виконання правил до активного їх захисту, демонструючи готовність відстоювати правильну поведінку. Водночас важливо стежити, чи сама дитина дотримується тих норм, які вимагає від оточення, адже існує ризик формального ставлення до моралі. Уникнути цього можна шляхом розвитку емоційної чутливості та рефлексії — здатності усвідомлювати, оцінювати й переживати власні вчинки та їх наслідки для себе й інших.

Сьогодні у сфері дошкільної освіти моральне виховання розглядається як цілеспрямований процес формування в дітей моральної свідомості та правильної поведінки. Отже, саме рівень морального розвитку визначає основу становлення особистості дитини.

Цінною, на наш погляд, є парціальна програма «Скарбниця моралі», яка є упорядкована до вимог Базового компонента дошкільної освіти. У програмі поглиблено досліджено змістові компоненти, що розкривають питання морального виховання дітей, які наявні в усіх освітніх лініях інваріантної складової частини: формування етичних уявлень, розвиток моральної

свідомості і саморегуляції, гуманних почуттів і емоцій, навичок моральних взаємин із довколишніми і моральної поведінки, моральних якостей тощо [9].

Погоджуємося з думкою авторів даної програми з морального виховання, які зазначають, що під час розвитку моральної свідомості є певна специфіка пов'язана з формуванням моральних інстанцій. Яка відображається у сприйманні змісту окремих вчинків (добре – погано) відбувається перехід до розуміння узагальнених понять про «правильну» поведінку [9, с. 62].

Дослідження К. Платонова допомогли виділити такі рівні моральної вихованості особистості:

1) «відмінна (внутрішня) вихованість – наявність моральних звичок і моральних почуттів як потреб виконання моральних норм та протидія їх 19 порушенню – закріплення наявних моральних норм;

2) добра (зовнішня) вихованість – наявність автоматизованих моральних навичок, застосування добре засвоєних моральних знань, що характеризується мимовільними діями, які відповідають моральним нормам, – виховання моральних звичок;

3) ситуаційна вихованість – добре знання моральних норм, але дотримання їх лише в ситуаціях, що загрожують неприємностями (довільне виконання дій); можливе порушення виконання моральних норм – вправляння моральних навичок;

4) погана вихованість – знання моральних норм, але відсутність навичок їх виконання; прояви невихованості та аморальних дій – навчання моральних навичок;

5) невихованість – непевне уявлення про моральні норми й навички; часті прояви невихованості та дій, що суперечать моральним нормам, – навчання знанням моральних норм» [26, с. 236-237].

Вагомий внесок в розвиток теорії і практики морального виховання дітей дошкільного віку зробив В. Сухомлинський. Його педагогічні ідеї морального вихованої особистості, зокрема й особистості дошкільника, виявляються сьогодні співзвучними глобальним проблемам сучасної педагогіки. Гармонійне

виховання дітей дошкільного віку передбачає насамперед розумове, моральне, трудове, естетичне й фізичне виховання в їх нерозривному зв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості[4].

Моральне виховання охоплює різні види впливу на думки, почуття, соціальну поведінку та самовдосконалення особистості. Цей процес має низку важливих особливостей:

- Цілеспрямованість — полягає у чітко визначеній меті виховного впливу;
- Багатофакторність — передбачає врахування всіх умов і чинників, які суттєво впливають на процес формування особистості;
- Віддаленість результатів у часі — виховання не дає миттєвих результатів, а є довготривалим процесом;
- Неперервність — виявляється у постійній взаємодії між вихователем і дитиною;
- Провідна роль педагога — вихователь має бути моральним прикладом для дітей;
- Цілісність — означає узгодженість усіх виховних методів і засобів, спрямованих на формування моральної культури особистості.

Отже, моральне виховання — це:

- форма збереження та передання моральних цінностей від покоління до покоління;
- цілеспрямований процес прилучення дітей до моральних ідеалів людства та суспільства;
- розвиток моральних якостей, рис характеру, звичок і навичок поведінки [3, с. 34].

У процесі морального виховання важливо розвивати в дітей доброзичливе ставлення до однолітків, повагу до їхніх прав та інтересів, дотримання норм моралі. Необхідно продовжувати виховувати дружні стосунки, формувати вміння узгоджено діяти у грі й спільній діяльності, піклуватися про товаришів,

виявляти взаємоповагу та підтримку. Вихователь має навчати дітей ставити спільну мету, домовлятися, допомагати одне одному й діяти в інтересах групи.

Варто підтримувати у дітей уміння володіти собою у разі суперечок, вчити стримувати імпульсивні або агресивні прояви. Важливо заохочувати їх до самостійного вирішення конфліктів, допомагати розвивати здатність бачити ситуацію очима іншого, знаходити компроміси. Дітям слід пояснювати, що поступливість і доброзичливість допомагають встановлювати стабільні та гармонійні стосунки з однолітками [2, с. 65].

Таким чином, моральне виховання дітей є одним із найважливіших завдань суспільства. Дитина зростає у соціальному середовищі, де на неї впливають як позитивні, так і негативні чинники. Щоб захистити її від шкідливих впливів, необхідно змалку прищеплювати основи високої моралі, культури поведінки та поваги до людей.

Мета виховання полягає у тому, щоб сформувати особистість із чіткими моральними переконаннями, життєвими принципами та світоглядом. Саме тому моральне формування дитини має розпочинатися з найраніших етапів розвитку, коли її життєвий досвід лише починає формуватися.

Мораль (від лат. *moralis* — моральний, *mos, moris* — звичай, закон, воля, риса) — це система переконань, уявлень, норм і оцінок, що визначають поведінку людини та виступають формою суспільної свідомості.

Мораль об'єднує моральну свідомість, практику та взаємини, реалізуючись у повсякденному житті людини, її стосунках із суспільством і природою, а також у здатності до самопізнання, самоаналізу й оцінки власних дій. Важливим є не лише знання загальнолюдських моральних принципів і норм середовища, у якому живе людина, а й уміння дотримуватися їх у щоденній поведінці та використовувати як основу для оцінювання власних і чужих вчинків.

Моральні якості не передаються спадково — вони формуються у процесі соціалізації, під впливом суспільства, виховання та самовиховання.

З гуманістичної точки зору, головою складовою особистості є її моральний розвиток — система внутрішніх переконань, поглядів і цінностей, що регулюють поведінку. Моральна людина узгоджує свої дії з інтересами інших, керується принципами добра, справедливості, відповідальності й совісті.

1.2 Зміст, завдання та особливості морального виховання дітей дошкільного віку.

Моральне виховання дітей старшого дошкільного віку — це цілеспрямований, послідовний і систематичний вплив на свідомість, почуття та поведінку дитини з метою формування в неї моральних якостей, які відповідають загальноприйнятим нормам суспільства. Саме вони визначають, як дитина ставиться до інших людей, своєї родини, держави та Батьківщини.

Мета морального виховання дітей старшого дошкільного віку:

- виховання моральної стійкості та цілісної, гармонійно розвиненої особистості;
- формування моральної свідомості — розуміння норм загальнолюдської та національної моралі;
- розвиток моральних почуттів — порядності, гуманності, тактовності, патріотизму;
- вироблення умінь і звичок культурної та моральної поведінки у повсякденному житті. [35].

Зміст морального виховання

Моральне виховання охоплює систему знань, умінь і навичок, що визначають обов'язки людини стосовно навколишнього світу. Воно не лише формує орієнтири поведінки, а й допомагає дитині оцінювати власні вчинки та дії інших.

До змістових компонентів належать:

- ✓ ставлення до суспільства (усвідомлення своєї ролі в колективі, громадянська відповідальність);

- ✓ ставлення до людей (поважне, доброзичливе, співчутливе ставлення до інших);
- ✓ ставлення до праці (усвідомлення цінності праці, бажання допомагати, бути корисним);
- ✓ ставлення до себе (самоповага, самоконтроль, відповідальність за власні вчинки) [34].

Поняття моралі та моральності

Мораль — це сукупність правил і норм поведінки, які регулюють взаємини людини з суспільством, нацією, колективом і міжособистісні відносини. У процесі виховання формується моральність — тобто внутрішнє прийняття цих норм, їх перетворення на особисті переконання і принципи [38].

Структуру моральності складають:

- моральні норми — вимоги й заборони, що діють у суспільстві (як ситуативні, так і основоположні, наприклад, християнські заповіді);
- моральні цінності — орієнтація на добро, правду, справедливість, милосердя;
- моральні погляди — усвідомлення сутності моральних норм і традицій;
- моральні переконання — глибоко пережиті, стійкі уявлення про добро і зло;
- моральні звички — сталі форми правильної поведінки;
- моральні почуття — емоційне ставлення до власних і чужих вчинків;
- моральні ідеали — уявлення про зразкову, високоморальну особистість.[44]

Основні завдання морального виховання:

- а) формування моральної свідомості — розуміння дітьми норм і цінностей народної та загальнолюдської моралі;
- б) розвиток моральних почуттів — гуманності, гідності, порядності,

патріотизму;

в) виховання моральної поведінки — уміння поводитися культурно, діяти відповідально, дотримуватись моральних принципів у різних життєвих ситуаціях.

Отже, моральне виховання дітей старшого дошкільного віку спрямоване на формування духовно зрілої, чуйної та соціально відповідальної особистості, здатної усвідомлено обирати моральну поведінку у взаємодії з людьми й суспільством.

Моральне виховання в дошкільному віці є одним із найважливіших напрямів роботи закладу дошкільної освіти, оскільки саме у цьому періоді формуються первинні моральні орієнтири, норми поведінки та ставлення до інших людей. Дитина переходить від індивідуальних бажань до усвідомлення правил співжиття з однолітками та дорослими, що створює основу для подальшого соціального розвитку.

Процес морального виховання здійснюється комплексно: через ігрову діяльність, художні твори, спілкування, приклад дорослих, колективні справи та ситуації морального вибору. Важливо, що діти не лише засвоюють знання про правила поведінки, а й отримують емоційний досвід переживання доброти, співчуття, відповідальності. Емоційне підкріплення вчинків, схвалення позитивної поведінки та м'яке коригування помилок формують у дітей внутрішні мотиви діяти морально.

Зміст морального виховання спрямований на розвиток гуманних почуттів: доброзичливості, чесності, поваги, уміння співпрацювати. Значну роль відіграють приклади з життя, народні традиції, казки та твори дитячої літератури, які дозволяють прожити ситуацію через образи героїв і зробити власні висновки.

Систематичність, послідовність і партнерська позиція вихователя є ключовими умовами успіху. Ефективність педагогічного впливу зростає тоді, коли методи морального виховання поєднуються з особистісною чуйністю та доброзичливою атмосферою в групі. Спостереження за поведінкою дітей,

проведення діагностики та аналіз результатів дозволяють вихователю своєчасно коригувати роботу та підтримувати позитивну динаміку розвитку моральних якостей.

Отже, моральне виховання дошкільників – це цілеспрямований процес, що базується на взаємодії вихователя, родини та дитячого колективу. Воно забезпечує формування основ людяності, готовності до співжиття в суспільстві та відповідального ставлення до власних вчинків, а позитивні зміни в поведінці дітей є показником ефективності педагогічної роботи.

Ці основи моральності відображені в народній мудрості, що є джерелом етнопедагогіки. У народних уявленнях закладені моральні настанови — доброта, чесність, щирість, любов, повага, мужність і вірність, які визначають ідеал морально зрілої особистості.

Моральний розвиток — це показник того, наскільки людина засвоїла уявлення про моральні норми, сформувала моральні почуття та вміння діяти відповідно до них.

Формування уявлень дитини про навколишній світ, стосунки між людьми та про саму себе розпочинається ще в дошкільному віці й відбувається паралельно з розвитком почуттів і моральних якостей — гуманності, колективізму, любові до батьків тощо. Перші моральні орієнтири дитина отримує в сім'ї, де під впливом батьків засвоює норми доброти, чесності, працьовитості й порядності. У цей період, завдяки виховному впливу дорослих, формується спрямованість особистості — система мотивів, що визначають її поведінку.

Видатна педагогиня С. Русова наголошувала, що моральне виховання має пронизувати все навчання і життя дитини, оскільки саме воно є основою формування характеру.

Знання моральних норм — це лише етап на шляху до справжнього морального вдосконалення. Перетворення цих знань у внутрішні переконання відбувається через моральні почуття — глибокі емоційні переживання людини, її ставлення до себе, до інших і до подій у суспільстві. Поведінка стає

усвідомленою тоді, коли супроводжується почуттям радості, задоволення або, навпаки, сорому чи провини. Саме завдяки моральним почуттям дії людини набувають морального сенсу. Важливу роль у цьому процесі відіграє сила волі — вона допомагає людині контролювати себе, зберігати внутрішню свободу й чинити морально навіть у складних ситуаціях.

Моральність людини формується тоді, коли вона засвоює й внутрішньо приймає моральні норми. Ці норми стають внутрішнім регулятором поведінки, впливають на її ставлення до себе й навколишнього світу. Проявляється моральність у здатності свідомо й вільно обирати, як діяти, та у готовності поводитися відповідально.

Психологи пояснюють процес становлення моральної поведінки як певну послідовність: від життєвої ситуації та емоційної реакції на неї — до осмислення вчинку, ухвалення морального рішення, подальшого вольового зусилля та самого вчинку, що поступово формує стійку моральну спрямованість і зрештою — моральні якості особистості.

Те, що закладається у моральному розвитку дитини в дошкільні роки, значною мірою визначає її подальше життя. Помилки дорослих на цьому етапі часто складно або й неможливо виправити згодом.

Моральне виховання — це цілеспрямована співпраця між дорослим і дитиною, спрямована на розвиток моральних почуттів, формування чеснот, опанування норм поведінки, а також уміння керуватися моральними мотивами у своїх діях.

Зміст морального виховання базується як на незмінних людських цінностях, так і на актуальних потребах суспільства. Воно спирається на рівноправність та взаємоповагу між педагогом і дитиною, гуманістичний підхід, атмосферу довіри, позитивні емоції й творчу взаємодію, що разом забезпечують ефективний виховний процес.

Моральне виховання охоплює широкий спектр впливів на мислення, емоції, поведінкові звички та особистісне зростання людини. Воно сприяє її

саморозвитку й виробленню стійких моральних позицій. Цей процес має низку характерних рис:

- Чітка спрямованість — вихователь наперед визначає мету та орієнтири своїх виховних дій.
- Багатофакторність — урахування всіх умов і чинників, що можуть впливати на становлення особистості.
- Тривалість результатів — моральне формування потребує часу, тому його наслідки проявляються поступово, а не миттєво.
- Безперервність — виховний вплив має здійснюватися систематично та регулярно.
- Провідна роль педагога — педагог слугує моральним авторитетом для дитини і демонструє власним прикладом бажані норми поведінки.
- Цілісність — усі виховні засоби й методи повинні бути узгодженими між собою й спрямованими на формування моральної культури дитини.

Виховання моральності з раннього дитинства покликане сформувати в дітей основи моральних переконань, систему цінностей, інтересів і потреб. Саме в цей період виникають і закріплюються перші уявлення, емоційні реакції та звички, які визначають подальший моральний розвиток. У дошкільному віці відбуваються особливо важливі зміни у сфері мотивації: у дітей формуються моральні мотиви поведінки, які в старшому дошкільному віці стають більш впорядкованими та підпорядковуються вищим цілям. Тому недооцінка морального виховання саме на цьому етапі може мати незворотні наслідки.

Моральне виховання нерозривно пов'язане з моральним розвитком: дитина не просто засвоює норми, а й осмислює їх, оцінює, перевіряє в особистому досвіді. Саме завдяки цьому відбувається внутрішнє прийняття моральних вимог.

Дошкільний вік — це ключовий етап становлення особистості, коли закладаються основи характеру, визначається ставлення до людей, до себе та світу, формуються важливі риси психіки й засвоюються моральні норми.

Однією з перших моральних потреб дитини є потреба у спілкуванні. Вона реалізується у взаємодії з дорослими, які вміло добирають зміст і форми спілкування так, щоб вони сприяли моральному розвитку. Саме в цих взаєминах дитина отримує свій перший досвід моральної поведінки.

Водночас це не означає, що дорослий «ліпить» дитину за власним задумом. Розвиток можливий тільки тоді, коли сама дитина активно діє, робить вибір, пробує, помиляється й зростає. Завдання вихователя — не нав'язувати, а пробуджувати внутрішню активність дитини й скеровувати її до самовиховання.

Пластичність нервової системи дошкільника робить його надзвичайно чутливим до всього, що відбувається довкола. Будь-які предмети чи події викликають у нього сильні емоційні реакції, тому перші враження запам'ятовуються передусім завдяки їх емоційній насиченості, а не глибокому усвідомленню. У цей період активно формується характер дитини та способи, якими вона виражає свої почуття. Малюки легко переймають настрій дорослих — немовби «заражаються» емоціями людей, з якими контактують. Висока здатність до співпереживання з'являється тоді, коли дитина починає розуміти внутрішній стан іншої людини. Вона не просто відтворює чужі емоції — вона співчуває, що зумовлено її потребою в підтримці та взаємній турботі. Це робить емпатію важливою складовою морального розвитку.

Розвиток моральності відбувається нерівномірно: у кожному віковому етапі дитина досягає нових рівнів морального усвідомлення:

1. Формування уявлень про моральні норми

У молодшому дошкільному віці діти починають розуміти, що таке «добре» і «погано». Це розуміння виникає в процесі нових взаємин із дорослими. Розвиваючи самостійність, малюк водночас прагне брати участь у справах дорослих, отримувати від них схвалення. Саме бажання бути поміченим і похваленим сприяє засвоєнню перших моральних правил.

У середньому дошкільному віці дитина стає активним «охоронцем» правил — вона посилається на дорослих як на зразок правильного поводження

й часто звертає увагу на порушення норм іншими дітьми. На цьому етапі уявлення про добро і зло значною мірою пов'язані з емоційним ставленням до дорослих, які висувають вимоги.

2. Моральні почуття та мотиви поведінки

У старшому дошкільному віці моральні уявлення поступово з'єднуються з почуттям обов'язку. Дитина починає розуміти смисл своїх дій і хоче поводитися правильно не лише тому, що так кажуть дорослі, а тому що це внутрішньо приємно й правильно. За Виготським, у цей час формуються «внутрішні моральні інстанції» — прагнення діяти відповідно до норм заради власної самоповаги і добра інших.

У дошкільників поступово розвиваються такі моральні якості:

- Почуття власної гідності. Дитина радіє власним успіхам і добрим вчинкам, пишається ними.

- Почуття сорому. Спочатку воно формується під впливом зауважень дорослих, але з часом стає внутрішнім переживанням, пов'язаним із власною гідністю. Дитина уникає поганих учинків не через страх покарання, а тому, що «так робити соромно». Її гідність також страждає, якщо її принижують.

- Почуття обов'язку. У віці 3–4 років дитина відчуває задоволення, коли дорослі схвалюють її поведінку. У 5–6 років вона вже радіє тому, що зробила щось корисне сама: допомогла товаришу, виконала доручення. У 6–7 років почуття обов'язку стає стійкішим і реальним мотивом поведінки: воно спонукає до відповідальності, турботи про інших, протидіє егоїзму. Однак такий рівень сформованості досягають не всі діти.

Дошкільний період — це час інтенсивного становлення моральності, коли емоції, перші норми й внутрішні переживання закладають основу майбутньої поведінки та ціннісних орієнтирів особистості.

Велике значення у засвоєнні моральних норм має природне прагнення дітей спілкуватися з ровесниками. Дитина хоче бути прийнятою в групі, а це можливо лише тоді, коли вона дотримується правил поведінки й уміє поводитися так, щоб інші її розуміли. Часто різкі вчинки чи конфлікти

виникають не через злі наміри, а через те, що дитина просто не знає, як правильно діяти в певній ситуації. Негативний досвід може призвести до замкнутості, відчуття відчуження та інших проблем. Багато дітей, яких називають «важкими», у дошкільному та молодшому шкільному віці переживали нестачу уваги й підтримки в спілкуванні з ровесниками. Це спричиняло часті конфлікти як з дітьми, так і з дорослими — педагогами та батьками.

3. Формування звичок моральної поведінки

Моральне виховання передбачає узгодження внутрішніх мотивів дитини з її реальними діями. Саме мотиви надають учинкам особистісного змісту. У дошкільному віці починає формуватися певна ієрархія мотивів — одні стають головними, інші другорядними. Це свідчить про рівень моральної зрілості. Той самий вчинок може мати різне моральне значення залежно від того, що спонукало дитину діяти. Наприклад:

- ✓ одна дитина допомагає однолітку, бо сподівається на подяку чи підтримку;
- ✓ інша — хоче, щоб її похвалив педагог;
- ✓ третя — підтримує друга, який опинився у складній ситуації;
- ✓ четверта — керується щирим співчуттям.

Завдання морального виховання — сформувати в дитині ті провідні мотиви, які узгоджуються з моральними нормами й визначають позитивний характер її взаємин з іншими людьми. Важливим є і те, що мотиви поступово стають більш усвідомленими. Дитина починає розмірковувати, чому вона зробила той чи інший учинок, які наслідки він має. Це стає можливим завдяки розвитку самосвідомості — розуміння себе, своїх можливостей, рис характеру, а також того, як оточення реагує на її поведінку. Самосвідомість проявляється через уміння оцінити себе: усвідомити успіхи, помилки, сильні та слабкі сторони.

Проте розвиток самосвідомості не означає, що дитина вже не потребує підтримки дорослих. Французький психолог Анрі Валлон підкреслював, що у

віці від 3 до 6 років дитині життєво необхідна людська прихильність. Без теплих стосунків вона може зазнати страхів, тривожних переживань, а емоційна занедбаність здатна спричинити психічну «атрофію», сліди якої можуть зберігатися протягом життя та впливати на характер, уподобання й силу волі.

Становлення моральної поведінки у дошкільників — це процес, у якому поєднуються спілкування, підтримка дорослих, розвиток мотивів і самосвідомості, а також емоційне благополуччя дитини.

4. Основи соціальної компетентності

Про те, як розвивається особистість дошкільника, свідчить зміна його активності у взаємодії з навколишнім середовищем. Важливо враховувати не лише вплив соціальних умов на дитину, а й те, як сама дитина ставиться до людей та подій довкола. Саме в цьому полягає ключова відмінність між традиційною навчально-дисциплінарною системою виховання та гуманістичним, особистісно орієнтованим підходом. Дисциплінарна модель робить акцент на зовнішньому впливі середовища, тоді як гуманістична педагогіка зосереджується на формуванні усвідомленого ставлення дитини до реальності.

У перші роки життя формується те, що Ерік Еріксон називав «базовою довірою до світу» — відчуття надійності дорослих і емоційної безпеки поруч із ними. Якщо виховання сприятливе, ця довіра розвивається у відкритість до людей, інтерес до спілкування, готовність приймати соціальні впливи.

У Базовому компоненті дошкільної освіти України такі риси визначено як фундамент соціальної компетентності дитини. Вона охоплює:

- уміння розуміти соціальний світ — орієнтуватися серед людей різного віку, статі, професії, ступеня близькості;
- здатність розпізнавати стан іншої людини — її почуття, потреби, поведінкові особливості;
- уміння проявляти повагу — допомагати, підтримувати, виявляти турботу;

- готовність обирати відповідні форми спілкування та взаємодії, будувати співробітництво в різних ситуаціях.

Дитина, яка володіє соціальною компетентністю, усвідомлює своє місце серед людей і поводить відповідно до соціальних норм.

Отже, цілеспрямоване залучення дитини до моральних і загальнолюдських цінностей починається вже в ранньому віці. Ефективність цього процесу залежить від гармонії між тим, що дитина знає про мораль, і тим, як вона поводить в реальному житті. Провідну роль у цьому відіграє дорослий — як «провідник у соціальний світ», приклад для наслідування і організатор перших соціальних взаємин та досвіду дитини.

В своїй роботі я використовували такі забоси морального виховання, як:

- Художнє слово (основа всього підходу): оповідання, казки, притчі В. Сухомлинського, читання та обговорення, виразне читання, інсценування.
- Бесіди та обговорення моральних ситуацій.
- Практична діяльність дітей: допомога іншим.
- Творчість: аплікація.
- Співпраця з батьками та вихователями.

1.3. Використання художніх творів В.Сухомлинського як засобу морального виховання дітей старшого дошкільного віку

Сучасна Україна переживає важливий етап оновлення системи освіти, що передбачає нові підходи до виховання та розвитку дітей. Особливу увагу приділено соціальному становленню дошкільників. На цьому наголошують провідні нормативні документи: Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття)[17], Закони України «Про дошкільну освіту»[18], «Про охорону дитинства»[19], Базовий компонент дошкільної освіти[1], освітні програми «Впевнений старт»[6], «Дитина»[22], «Українське дошкілля»[7].

Дошкільна освіта трактується як цілісна система, що має забезпечити всебічний розвиток малюка — відповідно до його природних можливостей,

індивідуальних психічних і фізичних особливостей, інтересів, потреб, а також сприяти засвоєнню моральних норм і набуттю першого соціального досвіду. Дошкільний період є фундаментальним етапом формування фізичного, психологічного й соціального обличчя майбутньої особистості [18,с. 1].

Одним із ключових завдань дошкільної освіти є виховання гармонійної, емоційно зрілої та морально чутливої особистості. Дитина цього віку не лише пізнає світ, а й активно переживає його, вчиться усвідомлювати себе серед інших. Глибина цього усвідомлення значною мірою визначає її здатність розуміти власні переживання та наміри.

В. Сухомлинський звертав особливу увагу на цю закономірність. Він вибудував методологічні орієнтири, що допомагають пояснити розвиток дошкільника через його активність і власні дії. На думку педагога, саме діяльність і чуттєве сприймання світу є основою для становлення моральних цінностей, чутливості до добра та здатності до емпатії. Тому художні твори Сухомлинського — короткі, емоційні, глибокі за змістом — стають ефективним інструментом морального виховання старших дошкільників, адже вони торкаються внутрішнього світу дитини й відкривають шлях до усвідомленого розуміння добра, справедливості й людяності [1].

Видатний український вчений В. Сухомлинський зазначав: «Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму й серця з навколишнього світу, – від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк... Можливо, все те, що приходить до розуму й серця дитини з книжки... саме й приходить лише тому, що поряд з книжкою – навколишній світ, в якому малюк робить свої перші нелегкі кроки від народження до того моменту, коли він сам зможе розгорнути й прочитати книжку» [8, с. 15-16].

Жоден із жанрів літератури не користується у дітей такою популярністю, як казка. Багато видатних педагогів, психологів, письменників (С. Русова, І.

Франко, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін.) підкреслювали виховне та розвивальне значення казки [5,14,15,11]. Завдяки казці діти оволодівають різноманітними знаннями у сфері щоденної практики, моральності, естетичних відчуттів. Для дітей дошкільного віку вона стає засобом усвідомлення, обдумування і пояснення явищ дійсності

На українських землях казка — один із провідних жанрів народної творчості — набула особливої популярності завдяки Василю Олександровичу Сухомлинському. Свою педагогічну діяльність він розпочав ще у 1935 році, коли йому було лише 17. Попри молодість, В. Сухомлинський вирізнявся працелюбністю, талантом і щирою любов'ю до дітей та школи. Навіть обійнявши відповідальну посаду завідувача районного відділу освіти, він не зміг надовго відірватися від роботи з учнями. Після трьох років керівництва він повернувся до своєї школи, обравши шлях звичайного вчителя, бо саме спілкування з дітьми було для нього справжнім покликанням. Та його старання помітили, і вже через рік В. Сухомлинський був директором школи. За своє життя Василь Олександрович написав 48 монографій, понад 600 статей, 1500 оповідань і казок для дітей. Як бачимо, найбільшу увагу Сухомлинський приділяв казкам. Він розумів, що виховувати дитину необхідно з раннього віку і дуже ефективно робити це за допомогою казки.

Великий педагог добре знав народні традиції, усну народну творчість, історію та культурну спадщину власного народу, тому саме звідси черпав сюжети та ідеї для своїх чудових творів. В. Сухомлинський добре знав, як краще виховати дитину-патріота або, просто гармонійно розвинену особистість, тому розумів, які казки мав створювати та які якості характеру вони повинні формувати. Кожна його казка, кожен твір вміщує певне повчання, мораль. Дитина на підсвідомому рівні розуміє, що прагне донести автор та, звичайно, буде намагатися наслідувати позитивних героїв. У школі, де працював В. Сухомлинський, педагог спромігся створити так звану «Кімнату казок» [10,с. 100].

В. Сухомлинський часто наголошував, що казка — це своєрідний «свіжий подих», який запалює й посилює іскру дитячого мислення та мовлення. Малюки здатні досягнути задум чи ідею лише тоді, коли вона подається через живі, виразні образи. Казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – у глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу» [4, с. 203].

На думку В. Сухомлинського, казки мають надавати не тільки естетичне задоволення, а й примушувати хвилюватися за героїв, співпереживати їм, мислити та намагатися віднайти вихід із складного становища. Вони допомагають сформувати й розвинути в дошкільнят такі ціннісні орієнтири: духовні цінності; гуманістичні почуття; родинні цінності; естетичні почуття; бережливе ставлення до природи. В. Сухомлинський прагне утвердити в кожній дитині доброту, ласкавість, чуйність та сердечність до всього світу. Тому всі казки великого педагога спрямовані на розвиток цих якостей. Також він наголошував: «Найголовніше – це те, щоб у казці була глибока думка» [9, с. 510].

В. Сухомлинський не раз підкреслював, що казка є найдієвішим засобом пояснювати дитині складні речі, навчати її й виховувати. Малюки значно легше сприймають інформацію, коли вона подана у формі художньої історії: вони починають задумуватися над її змістом, робити висновки, аналізувати події.

Казка — це думка, виражена через образне слово. Вона розпалює творчу уяву дитини, спонукає її бачити в навколишньому світі приховані зв'язки між предметами й явищами, поєднувати їх у цілісні образи. Одночасно казка викликає глибокі емоції, дарує радість і натхнення, що пробуджують у дитини бажання висловити власні думки та поділитися ними з іншими.

Казкові історії відкривають нові горизонти в уяві та мисленні дитини. Вона має можливість бачити світ з чіткими кордонами добра і зла. Діти,

слухаючи казку, як правило, обирають для наслідування або співпереживання позитивного героя, що їм особливо сподобався. Банальною причиною цього є те, що негативні персонажі в кінці завжди покарані, а єдина можливість цього уникнути – не бути негативним [10].

Педагоги Нижньосироватського закладу дошкільної освіти протягом тривалого часу широко використовують у своїй роботі педагогічну спадщину В. Сухомлинського, який цікаво розробив життєдайну ідею «Виховуємо казкою» [16]. Творче використання даної технології вирішує питання розвитку та виховання дітей в цілому. Ми впевнились в тому, що систематична робота з використанням казок В. Сухомлинського поступово дає дуже позитивні результати в збагаченні духовного світу дитини, розвитку її творчих здібностей.

Прислухаючись до порад Педагога-Гуманіста, колектив нашого дошкільного закладу з перших днів перебування дітей у садочку прагне навчити їх бачити красу навколишнього світу та розуміти моральний зміст людських взаємин. Ми пам'ятаємо, що здатність сприймати й усвідомлювати прекрасне є основою естетичної культури, а без неї почуття залишаються нечутливими до всього благородного та високого.

Для дошкільника казка — це своєрідне віконце у світ, крізь яке він отримує перші уявлення про життя та набуває навичок пізнання. Саме тому наші педагоги організують цікаву, змістовну та результативну роботу з упровадження ідей В. Сухомлинського. Театралізовані дійства, свята, ігри-драматизації, літературні вікторини, використання коротких казкових епізодів і міні-занять — усе це сприяє збагаченню мовлення дітей характерними для казок висловами, образними фразами та фразеологізмами. Сюжети творів допомагають малятам навчитися вибудовувати діалог, логічно мислити й міркувати.

У всіх групах створені спеціальні умови для роботи з казкою: виготовлені різні види театру (ляльковий, пальчиковий, настільний), підготовлені дидактичні ігри, організовані куточки ряження для найменших, розроблено

систему методів опрацювання казок, мнемотаблиці, а також підготовлено поради для батьків, щоб вони могли долучатися до освітнього процесу. Під час обговорення казкових історій ми пропонуємо дітям вигадувати власні варіанти розвитку подій. Малюки із задоволенням продовжують казки, шукають вихід із складних ситуацій, створюють власні оповідання та розігрують їх разом з однолітками та батьками.

Постійно працюючи з казками, вихователі переконалися, що важливо не лише прочитати чи переказати твір, а й обов'язково обговорити його зміст, учинки персонажів, перебіг подій. Це допомагає дитині осмислити почуте, побачити причинно-наслідкові зв'язки, зробити власні висновки. Якщо дитина слухала не уважно й упустила головну думку, спільне обговорення повертає її до суті та дозволяє засвоїти мораль казки. Без такого аналізу отримані знання можуть залишитися пасивними та не стати корисними у майбутньому.

Ще одним ефективним видом роботи є створення ілюстрацій до казок. Під час спільного малювання між дорослим і дитиною виникає особливий діалог: формується спільне бачення сюжету, уточнюються погляди, виникає взаєморозуміння. Через це вибудовується ціла система моральних та емоційних зв'язків із дорослими й навколишнім світом. Водночас діти охоче пробують самі складати казки, вірші, невеличкі оповідання. Таке творче заняття не лише приносить їм радість, а й має значну користь для розвитку уяви, мовлення та мислення.

Систематичне використання казки як навчально-виховного інструменту сприяє гармонійному розвитку дошкільника, формує його моральні уявлення, комунікативні навички та творчі здібності.

Одже дитина відчуває свою єдність з художником, переживає радість, почуття творця, що дуже цінне в мовленнєвому розвитку. Важливо й те, що, створюючи казку, дитина може вільно висловлювати свої думки, враження, почуття, виразити своє ставлення до героїв, виявити свої мовленнєві здібності. Реалістичний підхід дітей до казкової фантастики формується у середньому дошкільному віці під безпосереднім впливом виховання і навчання.

Складнішим етапом розумової діяльності дитини є оволодіння вмінням самостійно складати казки. Самі діти не можуть оволодіти потрібними прийомами складання казок, цього їх треба вчити. Найкраще робити це у процесі творчої діяльності дітей під керівництвом дорослого [12, с. 100].

Казка є одним із вирішальних факторів, що визначають розвиток словесної творчості дошкільника. Особливої важливості на сучасному етапі набуває процес розвитку мовленнєвих творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку як основи загальнокультурного та комунікативного розвитку особистості. Існують різні методики та моделі розвитку мовленнєвих творчих здібностей. Зокрема, у нашому дошкільному закладі пропонуються такі види занять з казкою: читання (авторських, віршованих) казок; розповідання народних казок; театралізація-розігрування та показ казки вихователем; драматизація-розігрування у ролях знайомої дітям казки; відтворення характерних рис її героїв; інсценізація – точне й послідовне відтворення змісту казки дітьми з допомогою костюмів, різних атрибутів, декорацій; ігри за сюжетами знайомих казок В. Сухомлинського; показ казок через проекційні ліхтарі (діафільми); перегляд казок у телепередачах, кінофільмах; дидактичні ігри: “З якої казки герой?”, “Добери картинку”, “Подорож у дивовижний світ казок”, “Моя казка”; бесіди на морально-етичні теми за змістом казок.

У своїй педагогічній практиці В. Сухомлинський намагався розповідати казки дітям на лоні природи, поєднуючи спостереження з виявами фантазії. Це «Лев і Миша», «Як їжачиха приголубила своїх дітей», «Скрипка і Місячний Промінь», «Флейта і Вітер», «Яблуко в осінньому саду», «Дід Осінник», «Осінні сні клена» та інші. [21].

Емоційне сприймання казки підсилюється і своєрідним казковим оточенням. В. Сухомлинський пропонує розповідати казки якщо не серед природи, то хоча б у спеціально обладнаній Кімнаті казок, щоб все тут нагадувало дитині про казку: вечірні сутінки, веселий вогник у пічці, казковий будиночок Баби-Яги, казкові персонажі, хатинка діда і баби, гуси-лебеді тощо [10, с. 189].

Самостійне створення казок – дієвий шлях розвитку творчості й дитячого мовлення. Під вмілим керівництвом педагога діти починають самостійно складати казки ще задовго до того, як стануть школярами. Рідна природа, “подорожі до джерел рідного слова” викликають у малюків творче натхнення. Скільки таких можливостей для розвитку дитячої фантазії таїть у собі навколишній світ. Потрібно тільки вміло спрямувати думку дітей, як одразу оживають казкові образи. “Через казкові образи, – писав В. Сухомлинський, – у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттям дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і мовлення...” [10, с. 189.].

Самостійне створення дітьми казок є водночас і першим кроком у розвитку мислення дитини від живого, конкретного до абстрактного. Педагогічний секрет В. Сухомлинського, передусім, виявився у тому, що навчання, розвиток і виховання дітей відбувалися в ситуації рівноправного партнерського спілкування, а не педагогічного керування мовленнєвою чи пізнавальною діяльністю дітей.

Казки є чудовою основою для розвитку уяви, креативності та бажання творити, розкриваючи світ моральних цінностей та емоційного спілкування. Через спільне слухання та переживання казки, педагог може викликати у дітей незабутні емоції, радість творчості та прагнення творити добро. Проте перед індивідуальною творчістю дітей важливо, щоб вони наслідували дії педагога, навчилися точно та доречно добирати слова та інші необхідні матеріали для власної творчої роботи.

Разом з дошкільнятами ми, вихователі, мандруємо екологічними стежками в «Куточки невимовної краси», де протягом року спостерігаємо за живими об'єктами. Там малята розв'язують складні філософські питання:

«Чому навколо все радіє?», «Що може бути скарбом для когось?», «Що відчуває людина, коли обіймає дерево?», складаємо гімни Красі, Доброті, Праці. Ці теми ми беремо з педагогічних матеріалів Великого Педагога, з його

оригінальної методики виховання культури почуттів, а саме виховувати у дітей доброту, людяність, сердечність, співчутливість.

Інтерес до книги у дитини з'являється рано. Спочатку їй цікаво перегортати сторінки, слухати читання дорослого, розглядати ілюстрації. З появою інтересу до картинки починає виникати інтерес до тексту. Як показують дослідження, при відповідній роботі вже на третьому році життя дитини можна викликати в неї інтерес до долі героя оповіді, змусити малюка стежити за ходом події і переживати нові для нього почуття.

Однією з особливостей сприйняття казки дітьми є співпереживання героям. Сприйняття носить надзвичайно активний характер. Дитина ставить себе на місце героя, подумки діє, бореться з його ворогами. Проводячи спектаклі лялькового театру в усіх вікових групах ми звернули увагу, що діти іноді втручаються в події, намагаються допомогти герою, хором підказують персонажам, діти не люблять поганого кінця, герой повинен бути удачливим (малюки не хочуть, щоб навіть дурного мишеняти з'їла кішка).

Художнє сприйняття дитини протягом дошкільного віку розвивається і вдосконалюється. Існує два періоди вікових особливостей сприйняття дошкільниками літературного твору, в їх естетичному розвитку: від двох до п'яти років, коли малюк недостатньо чітко відокремлює життя від мистецтва, і після п'яти років, коли мистецтво, у тому числі і мистецтво слова, стає для дитини самоцінним [4].

У старшому дошкільному віці діти починають усвідомлювати події, яких не було в їх особистому досвіді, їх цікавлять не тільки вчинки героя, а й мотиви вчинків, переживання, почуття.

Вони здатні іноді вловлювати підтекст. Емоційне ставлення до героїв виникає на основі осмислення дитиною всієї колізії твору та обліку всіх характеристик героя. У дітей формується вміння сприймати текст у єдності змісту і форми. Ускладняється розуміння літературного героя, усвідомлюються деякі особливості форми твору (стійкі обороти в казці, ритм, рима). Діти старшого дошкільного віку здатні більш глибоко осмислювати зміст

літературного твору і усвідомлювати деякі особливості художньої форми, що виражає зміст. Аналіз казки повинен бути таким, щоб діти змогли зрозуміти і відчувати її глибокий ідейний зміст і художні достоїнства, щоб їм надовго запам'яталися і полюбилися поетичні образи. Питання, пропонувані дітям, повинні виявляти розуміння дитиною основного змісту і його вміння оцінювати дії і вчинки героїв.

У старшій групі перед педагогом також стоять завдання виховувати у дітей любов до книги, до художньої літератури, здатність відчувати художній образ; розвивати поетичний слух (здатність вловлювати милозвучність, музикальність, ритмічність поетичного мовлення), інтонаційну виразність мови: виховувати здатність відчувати і розуміти образну мову казок. У дітей формують також здатність елементарно аналізувати зміст і форму твору. Дитина старшої групи повинен вміти: визначати основних героїв; на основі аналізу вчинків персонажів висловлювати своє емоційне ставлення до них (хто подобається і чому); визначати жанр (вірш, розповідь, казка); вловлювати найбільш яскраві приклади образності мови (визначення, порівняння).

Вміння сприймати казку, усвідомлювати особливості художньої виразності не виникає спонтанно, воно формується поступово протягом усього дошкільного віку. В процесі розвитку художнього сприйняття у дітей з'являється розуміння виражальних засобів твору, що веде до більш адекватного, повного, глибокого його сприйняття. Важливо сформувати у дітей правильну оцінку героїв казки. Ефективну допомогу в цьому можуть надати бесіди, особливо з використанням питань проблемного характеру. Вони підводять дитину до розуміння раніше прихованого від них «другого», істинного обличчя персонажів, мотивів їхньої поведінки, до самостійної переоцінки їх (у разі первісної неадекватної оцінки). Сприйняття казки дошкільником буде більш глибоким, якщо він навчиться бачити елементарні засоби виразності, що застосовуються для характеристики зображуваної дійсності [11].

У науково-педагогічних джерелах подається система методів роботи з казкою[3]. Розглянемо один із них:

- придумування продовження казки;
- зміна кінцівки твору;
- спільне розв'язання проблемних ситуацій, які виникають у сюжеті;
- заміна подій або умов у вже відомих казках;
- переосмислення поведінки й характерів казкових героїв;
- створення нової казки, використовуючи персонажів із різних відомих творів;
- складання власної казки на основі різних опорних матеріалів: малюнків, відеофрагментів, схематичних зображень.

Отже, здатність дитини сприймати казку як художній твір і розуміти її образність не виникає сама по собі. Ці навички потрібно цілеспрямовано формувати й розвивати з раннього віку.

Висновок до першого розділу

Сучасне суспільство розвивається та оновлюється надзвичайно швидкими темпами. Разом із ним змінюється і соціум, а також усі його складові. Сучасна освіта, зокрема школа, під впливом науково-технічного прогресу й інформаційного вибуху вже тривалий час перебуває у процесі безперервних реформ та переосмислення усталених психологічних і педагогічних цінностей.

Моральне виховання дошкільнят - це цілеспрямована діяльність вихователя з формування у дітей моральних почуттів, етичних уявлень, прищеплення норм і правил поведінки, що визначають їхнє ставлення до себе, інших людей, речей, природи, суспільства в цілому.

Під час вивчення літератури варто звернути увагу на підходи К. Ушинського та С. Русової, які підкреслювали, що моральність проявляється не лише в етичних взаєминах між людьми. У своїх роботах вони розглядали мораль як сукупність норм і правил, що визначають поведінку особистості, а

також як поєднання волі й самоконтролю людини. Дослідники виокремлювали такі важливі складові моральності, як обов'язок, співпереживання, совість, прагнення діяти правильно, стриманість і чесність. На їхню думку, формування моральної поведінки дитини починається з раннього віку через засвоєння найпростіших моральних умінь і навичок.

Вагомий внесок в розвиток теорії і практики морального виховання дошкільного віку дітей зробив В. О. Сухомлинський. Його педагогічні ідеї морального вихованої особистості, зокрема й особистості дошкільника, виявляються сьогодні співзвучними глобальним проблемам сучасної педагогіки. Гармонійне виховання дітей дошкільного віку передбачає насамперед розумове, моральне, трудове, естетичне й фізичне виховання в їх нерозривному зв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості.

Метою морального виховання дітей старшого дошкільного віку є:

- ❖ формування стійких моральних якостей та цілісної особистості, розвиток моральної свідомості, тобто розуміння основ загальнолюдської та народної моралі;
- ❖ виховання та поглиблення моральних почуттів — порядності, тактовності, гуманності, любові до Батьківщини;
- ❖ вироблення умінь, навичок і звичок культурної та морально виваженої поведінки.

Зміст морального виховання охоплює систему знань, умінь і навичок, що визначають ставлення людини до навколишнього світу. Це ті взірці поведінки, які не лише допомагають орієнтуватися у вчинках, а й дають можливість оцінювати власні дії та контролювати їх.

За поглядами В. Сухомлинського, казка має не просто приносити естетичну насолоду, а й викликати емоційний відгук, спонукати дитину турбуватися про героїв, співпереживати їм, думати та шукати розв'язання складних ситуацій. Саме казки сприяють формуванню у дошкільників важливих ціннісних орієнтирів: духовності, гуманності, родинності, естетичної чутливості, дбайливого ставлення до природи. Педагог прагнув виховати в

кожній дитині доброзичливість, ніжність, чуйність і сердечність до всього живого. Тому його казки спрямовані на розвиток саме цих рис. Він підкреслював: «Найголовніше – це те, щоб у казці була глибока думка».

Отже, педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського є надзвичайно цінною й актуальною. Вона слугує джерелом натхнення для добрих вчинків як для вихователів, так і для дітей. Його казки діють м'яко й ненав'язливо, але водночас ефективно формують у малюків щирість, любов до прекрасного, основи людяності у взаєминах, а також духовні, гуманістичні, родинні та естетичні цінності, виховуючи бережливе ставлення до природи.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В.СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ЗАСОБУ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Виявлення рівнів моральної вихованості у дітей старшого дошкільного віку

Дослідно-експериментальна робота, спрямована на моральне виховання дітей старшого дошкільного віку за допомогою художніх творів В. Сухомлинського, проводилася на базі Нижньосироватського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) «Золотий ключик» у селі Нижня Сироватка, Сумського району, Сумської області. У дослідженні брали участь 14 дітей.

На підготовчому етапі ми проаналізували Базовий компонент дошкільної освіти та програму «Впевнений старт», за якою працює заклад, переглянули розвивальне середовище груп та спостерігали за проявами моральної поведінки вихованців.

Під час констатувального етапу визначили початковий рівень моральної вихованості дітей, сформували контрольну (КГ) та експериментальну (ЕГ) групи.

Формувальний етап передбачав упровадження авторської методики морального виховання, що включала систему роботи з морального виховання дітей засобом творів В. Сухомлинського.

На контрольному етапі здійснювали аналіз кількісних і якісних результатів, порівнювали показники моральної вихованості у дітей до та після формувального впливу в ЕГ і КГ.

Спілкування з батьками старших дошкільників показало, що художня література поступово зникає з дитячого повсякдення. Батьки дедалі рідше читають чи розповідають казки перед сном, а сучасне дитяче телебачення

замість добрих історій пропонує мультфільми з елементами агресії та фантастичними страхіттями.

Казки нині найчастіше використовуються як засіб загального розвитку: для розширення кругозору, удосконалення навичок читання й розуміння тексту. Це зумовлено тим, що казковий жанр поєднує різні види мовлення — розповідь, опис, міркування — та містить елементи монологу, діалогу й полілогу. Завдяки простому та логічному сюжету діти легко засвоюють зміст, тему й головну ідею твору.

Сильний виховний ефект художньої літератури, зокрема казок, пояснюється тим, що їх образи й художні засоби є простими для сприйняття та надовго запам'ятовуються. На прикладах героїв діти вчаться оцінювати власні вчинки й поведінку інших. Українські народні казки традиційно мають повчальний зміст, утверджують моральні та етичні цінності, сприяють розвитку мислення, уяви та емоційної сфери дошкільників.

Метою констатувального етапу є з'ясування рівнів моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Під *вихованістю* розуміється комплексна властивість особистості, яка визначає рівні сформованості її якостей.

Діагностика вихованості – це процес з'ясування рівня вихованості особистості, особливостей вияву її якостей. Результати діагностичного вивчення порівнюються з вихідними характеристиками вихованості, різниця між початковими і кінцевими показниками визначає ефективність процесу виховання.

Моральне виховання – це цілеспрямований і послідовний вплив на всі сфери розвитку дошкільників, метою якого є формування моральних якостей.

Моральні якості – стійкі риси свідомості та поведінка людини, які розглядаються як риси характеру, що проявляються в ставленні особистості до інших людей, до суспільства, до своєї діяльності.

Складовими моральних якостей є: моральні почуття, звички моральної поведінки, моральні уявлення (про добро, зло тощо).

Виходячи із структури моральних якостей ми визначили такі критерії оцінювання рівня моральної вихованості старших дошкільників: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-поведінковий

Таблиця 2.1

**Критерії та відповідні показники моральної вихованості дітей
старшого дошкільного віку**

Критерії	Показники
Когнітивний (обізнаність з моральними нормами)	1. Обізнаність дітей з моральними категоріями та моральними якостями. Містить уявлення щодо моральних якостей людини (правдивість, доброта, чесність, працьовитість, справедливість), але моральні знання дітей поки ще розрізнені.
Діяльнісно-поведінковий (мотивація і регуляція поведінки)	Уміння дотримуватися правил моральної поведінки в індивідуальній і колективній діяльності. уміння самостійно знаходити правильний вихід із ситуації, що передбачає моральний вчинок.
Емоційно-мотиваційний (ставлення дитини та її почуття)	Здатність співчувати героям казок, відчувати та розуміти емоційний стан людей, оцінювати моральних вчинків і поведінку персонажів літературних творів, однолітків і мвою власну, готовність дитини надати безкорисливу допомогу

Оцінка кожного показника визначалася за допомогою критеріїв, співвіднесених з трьома рівнями сформованості моральних уявлень: **високим, середнім і низьким.**

З метою діагностики сформованості моральних уявлень у дітей старшого дошкільного віку у нашому дослідженні ми визначили й розробили основні критерії та їх показники, що нададуть змогу здійснити у дітей критеріально-рівневе оцінювання моральної вихованості

Визначаючи рівні моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку ми виходили з того, що моральне виховання дітей старшого дошкільного віку полягає у тому, щоб свідомо відтворювати свої вчинки на основі загально визнаних моральних якостей, норм і правил, які формуються в процесі виховання, та відповідно оцінювати свою поведінку та поведінку однолітків.

З метою діагностики моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку у нашому дослідженні ми визначили рівні та відповідні показники моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Низький рівень- Діти знайомі з моральними категоріями, моральними якостями та нормами (1-2) і можуть пояснити їх суть. Знайомі з деякими нормами та правилами моральної поведінки, але часто відхиляються від них. У більшості випадків діти не в змозі висловити своє ставлення до героїв твору та недоречно оцінити їхні вчинки (свої чи однолітків); не мають бажання піклуватися про навколишніх.

Середній рівень - Діти знайомі з моральними категоріями, моральними якостями та нормами (1-2), знайомі з нормами та правилами моральної поведінки, але часто відступають від них; розрізняють два-три фольклорні жанри, не в змозі самостійно підібрати фольклорні твори на задану тематику, часто невірно визначають мораль твору; можуть піклуватися про оточуючих після нагадування з боку дорослих або під їх контролем.

Високий рівень – Діти мають повні знання про доброта і зло, про їх прояви; виявляють розуміння та усвідомлення основних моральних понять; застосовують отриманні знання у повсякденному житті; здатні до самостійних оціночних суджень; виявляють співчуття та емпатію, демонструють бажання робити добрі вчинки та дотримуватися правил поведінки.

Для виявлення рівня моральної вихованості дошкільників ми обрали наступні методики:

Для діагностики діяльнісно-поведінкового критерію було застосовано:

Завдання «**Казковий садок**» Мета: виявити уміння дітей конструктивно та поступливо взаємодіяти.

Процедура обстеження: Дітям роздаються чисті аркуші паперу та заготовлені елементи для зображення казкового саду (дерева, квіти, сонце, кущі, пташки тощо), але розподілені вони не порівну: у когось всі квіти, у іншого - лише пташки, а у декого - по два однакових елемента тощо.

Дітям пропонується викласти казковий сад, де було б весело, сонячно і красиво. Вихователь наголошує, що кращі роботи будуть відібрані на виставку. Педагог дітям може підказати: якщо комусь чого-небудь не вистачає, то можна ділитися і обмінюватися між собою. Наприкінці роботи вихователь пропонує всім разом оцінити роботи і відібрати кращі.

Таким чином, виникає ситуація, коли дитина змушена переживати за свою роботу, але у той же час звертатися за допомогою, обмінюватися своїми деталями, навіть якщо вони потрібні їй самій. За роботою дітей спостерігають і фіксують всі вислови, дії, взаємостосунки, конфлікти і т.п. інтерпретують результати:

2 бали - дитина виявляє вміння конструктивно і справедливо взаємодіє, доброзичливо реагує на успіхи інших;

1 бал - взаємодіє не конструктивно, проявляє егоїзм, звертається за допомогою до дорослого, неохоче обмінюється елементами, або лише з власною вигодою, на несправедливість не реагує;

0 балів - конфліктує, або виявляє байдужість, діє не конструктивно або використовує силу, оцінки дає несправедливі

Моделювання ситуацій Мета: з'ясувати, чи сформоване у дітей почуття рівноправного і поступливого ставлення до інших, чи виявляють емоційну реакцію на несправедливість.

Процедура обстеження: Вихователь пропонує згадати казку Г. Андерсена «Бридке каченя» і висловити свої міркування. Мешканці пташиного двору з цієї казки ображали каченя за те, що воно було не гарне. Вони називали його бридким і не схожим на інших, ніхто з ним не хотів дружити. А як би вчинив ти?

Для визначення рівня сформованості когнітивного критерію застосовано методику «Закінчи історію» Мета: вивчення усвідомлення дітьми моральних норм. Інструкція до тесту: «Я буду тобі розказувати історії, а ти їх закінчуй».

Дослідження проводять індивідуально.

Тестовий матеріал: Історія 1. Діти будували місто. Оля стояла і дивилась, як граються інші. До дітей підійшла вихователька і сказала: «Ми зараз будемо вечеряти. Пора складати кубики в коробки. Попросіть Олю допомогти вам». Тоді Оля відповіла... Що відповіла Оля? Чому? Як вона вчинила? Чому?

Історія 2. Катрусі на день народження мама подарувала гарну ляльку. Катя почала нею бавитись. Тут підійшла до неї її молодша сестра Віра і сказала: «Я теж хочу побавитись цією лялькою». Тоді Катя відповіла... Що відповіла Катя? Чому? Як Катя вчинила? Чому?

Історія 3. Люба і Сашко малювали. Люба малювала червоним олівцем, а Сашко зеленим. Раптом Любин олівець зламався. «Сашко, - сказала Люба, - можна мені домалювати картинку твоїм олівцем?» Сашко відповів... Що відповів Сашко? Чому? Як вчинив Сашко? Чому?

Історія 4. Петрик і Володя гралися разом і зламали дорогу гарну іграшку. Прийшов тато і спитав: «Хто зламав іграшку?» Тоді Петрик відповів... Що відповів Петрик? Чому? Як вчинив Петрик? Чому? Всі відповіді дитини, по можливості дослівно, фіксуються в протоколі.

Опрацювання результатів тесту (запропоноване Р. Калініною):

0 балів - дошкільник не може оцінити вчинки дітей;

1 бал - дитина оцінює поведінку дітей як позитивну чи негативну (правильну чи неправильну, добру чи погану), але оцінку не мотивує і моральну норму не формулює; 2

бали - дитина називає моральну норму, правильно оцінює поведінку дітей, але не мотивує свою оцінку;

3 бали - дитина називає моральну норму, правильно оцінює поведінку дітей і мотивує свою оцінку

Методика «Бесіда» Мета: вивчення уявлень дітей про моральні якості.

Процедура проведення тесту: дослідження проводиться індивідуально.

Ми задавали наступні питання: 1. Кого можна назвати чемним (нечемним)? Чому? 2. Кого можна назвати чесним (брехуном)? Чому? 3. Кого можна назвати добрим (злим)? Чому? 4. Кого можна назвати справедливим (несправедливим)? Чому? 5. Кого можна назвати щедрим (жадним)? Чому? 6. Кого можна назвати сміливим (боягузом)? Чому?

Емоційно-мотиваційний критерій оцінювався методикою «Сюжетні картинки» Мета: вивчення емоційного ставлення до моральних норм. Описання тесту. Дитині пропонують картинки із зображеннями позитивних та негативних вчинків однолітків. Дослідження проводиться індивідуально.

В протоколі фіксуються емоційні реакції дитини, а також її пояснення. Дитина повинна дати моральну оцінку зображеним на картинці вчинкам, що дозволить виявити ставлення дітей до моральних норм.

Особливу увагу приділяють оцінці адекватності емоційних реакцій дитини на моральні норми: позитивна емоційна реакція (посмішка, схвалення і т. ін.), на моральний вчинок і негативна емоційна реакція (засудження, незадоволення і т. ін.) - на неморальний.

Інструкція до тесту: «Розклади картинки так, щоб з одного боку лежали ті, на котрих намальовані гарні вчинки, а з другого - погані. Розкладай і пояснюй, куди ти покладеш кожен картинку і чому».

Тестовий матеріал: картинки, на котрих зображені 12 ситуацій, кожна з яких демонструє позитивну і негативну моральну норму.

Опрацювання результатів тесту: 0 балів - дитина неправильно розкладає картинки (в одній стопці опиняються картинки з зображенням як позитивних, так і негативних вчинків), емоційні реакції неадекватні або відсутні;

1 бал - дитина правильно розкладає картинки, але не може пояснити свої дії; емоційні реакції неадекватні;

2 бали - правильно розкладає картинки, дитина пояснює свої дії; емоційні реакції адекватні, але виражені слабо;

3 бали - дитина пояснює свій вибір (можливо, називає моральну норму); емоційні реакції адекватні, яскраві, проявляються в міміці, активній жестикуляції і т. ін.

Аналіз результатів обстеження засвідчив, щостарші дошкільники здатні емоційно реагувати на красу природи й добрі вчинки, цікавляться ровесниками та прагнуть спілкування з ними. Нейтральне ставлення було виявлено у 34% дітей: вони усвідомлюють власну байдужість до окремих однолітків, але не виявляють бажання щось змінювати у своїй поведінці. Негативне ставлення зафіксовано в 21% дошкільників і проявляється у замкненості та схильності до конфліктів.

Кількісні результати сформованості базових моральних якостей дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі експерименту подані у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Рівні моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі експерименту(%)

Група	Рівні моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку (у %)		
	Високий	Середній	Початковий
Експериментальна	20	45	35

Контрольна	22	45	33
-------------------	----	----	----

Аналіз даних, поданих у таблиці, свідчить, що на констатувальному етапі експерименту рівень моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку в експериментальній та контрольній групах є приблизно однаковим.

Дітей із високим рівнем моральної вихованості встановлено 22% в експериментальній і 20% в контрольній групах. Середній рівень продемонструвала більшість дітей: у контрольній групі — 45 %, а в експериментальній — 45 %, що свідчить про однорідність груп за даним показником. На низькому рівні перебуває значна частина вихованців: у контрольній групі — 33 %, в експериментальній — 35 %.

Отже, отримані результати підтверджують, що діти старшого дошкільного віку потребують цілеспрямованого педагогічного впливу, спрямованого на підвищення рівня моральної вихованості. Це обґрунтовує необхідність упровадження спеціально розробленої системи роботи з використанням художніх творів В. Сухомлинського на формувальному етапі експерименту.

Констатувальний етап експерименту дав змогу сформулювати такі висновки щодо рівня морального розвитку старших дошкільників:

- загалом діти мають позитивне емоційне ставлення до навколишнього світу, людей та моральних норм; здатність до емпатії розвинена недостатньо, але у спільній діяльності цей показник покращується;
- дошкільники володіють лише базовими знаннями про правила поведінки, причому ці знання несистематизовані та фрагментарні; більшість пояснює необхідність дотримання норм вимогами дорослих, а не їх внутрішньою доцільністю;
- діти орієнтуються у типових ситуаціях і мають елементарні поведінкові навички, однак уміння взаємодіяти з ровесниками розвинуте

недостатньо; найчастіше вони дотримуються правил поведінки лише у спілкуванні з близьким колом однолітків;

➤ значна частина дітей не вміє конструктивно виражати негативні емоції, що часто призводить до проявів агресії; соціальна поведінка старших дошкільників значною мірою залежить від дорослого — його присутності, зауважень, підтримки та контролю;

➤ серед чинників, які знижують результативність морального виховання в сім'ї та закладі освіти, можна назвати такі: недостатня увага батьків і вихователів до моралі як виховного напрямку; домінування наказового стилю спілкування; нечасте звернення до аналізу причин небажаних вчинків дітей; обмежене використання таких методів, як бесіда, пояснення, позитивний приклад, а також невербальних засобів підтримки (посмішка, теплий погляд, дотик); увага дорослих переважно зосереджена на помилках дітей, а не на їхніх успіхах.

2.2. Система роботи з морального виховання старших дошкільників засобом творів В. Сухомлинського

Впровадження системи роботи з морального виховання старших дошкільників засобом художньої літератури в практику закладів дошкільної освіти є важливим кроком для підвищення якості виховання і розвитку дітей. По-перше, ця система сприяє формуванню у дітей основ моральних цінностей через доступні і захоплюючі казки, що дозволяє їм легко і природно засвоювати уроки про добро, зло, чесність, дружбу та взаємодопомогу [38]. Важливо, щоб у практиці вихователів були систематично впроваджені методи роботи з казками, що включають їх інтеграцію в щоденний режим, обговорення сюжетів і моральних аспектів, а також активне використання творчих завдань на основі прочитаного.

По-друге, для ефективного впровадження системи необхідно провести спеціальне навчання та семінари для вихователів, де вони зможуть

ознайомитися з методикою роботи з казками, отримати практичні рекомендації щодо проведення обговорень та створення інтерактивних завдань [39]. Важливо, щоб вихователі були навчені використовувати казки як інструмент для розвитку критичного мислення, емоційного інтелекту і соціальних навичок дітей. Підготовка педагогів допоможе забезпечити високу якість впровадження системи і сприятиме її успішному функціонуванню.

По-третє, доцільно створити бібліотеку казок, що відповідають моральним та етичним стандартам, які будуть доступні для використання вихователями [40]. Вибір казок має бути ретельно продуманий, щоб кожна історія мала чітко виражену мораль і відповідала віковим особливостям дітей. Важливо також забезпечити регулярний моніторинг і оцінку ефективності впровадження системи через спостереження за розвитком дітей, аналіз їх реакцій на казки та результати обговорень [41].

Окрім того, слід налагодити взаємодію з батьками, щоб вони також були залучені до процесу морального виховання. Організація спільних заходів, таких як сімейні читання казок або обговорення моральних тем, дозволить створити єдиний виховний простір і забезпечити узгодженість у підходах до розвитку моральних якостей у дітей. Батьки можуть надати додаткову підтримку, обговорюючи казки вдома та допомагаючи дітям застосовувати моральні уроки у повсякденному житті.

Для успішного впровадження системи морального виховання через художню літературу також важливо забезпечити регулярний зворотний зв'язок і корекцію процесу на основі отриманих результатів. Вихователі повинні мати можливість обмінюватися досвідом, обговорювати труднощі та успіхи у впровадженні системи, а також отримувати рекомендації щодо покращення методик [42]. Це може бути досягнуто через організацію регулярних зустрічей, семінарів і тренінгів, на яких педагоги можуть ділитися своїм досвідом та обговорювати можливі корективи у практиці.

Крім того, доцільно запровадити систему оцінювання результатів виховання, яка буде включати не тільки спостереження за поведінкою та

розвитком дітей, але і регулярне опитування батьків та вихователів про ефективність казок і обговорень. Це дозволить оперативно виявляти проблемні аспекти, коригувати підходи та адаптувати систему до потреб конкретних груп дітей. Не менш важливим є впровадження інтеграційних проектів, які поєднують казки з іншими формами освітньої діяльності, такими як мистецтво, музика та фізичне виховання [42]. Це дозволить створити багатогранний освітній процес, що сприятиме глибшому засвоєнню моральних уроків і розвитку особистості дитини.

Також важливо забезпечити доступ до ресурсів для вдосконалення системи, таких як книги, онлайн-матеріали та інші навчальні матеріали, які допоможуть підтримувати високий рівень якості виховання. Вихователі можуть використовувати ці ресурси для підготовки до занять, створення нових інтерактивних завдань і розвитку нових підходів до роботи з казками [43]. З метою забезпечення довгострокового успіху системи, необхідно впровадити стратегії для підтримки інтересу дітей до казок та морального виховання. Це може включати організацію конкурсів, виставок або театралізованих постановок, що базуються на сюжетах казок, а також заохочення творчої діяльності дітей, такої як малювання і створення власних історій [44].

Моральне виховання старших дошкільників за допомогою художньої літератури є важливим аспектом розвитку дитини. Використання літератури у виховному процесі сприяє формуванню етичних цінностей, розумінню добра і зла, вихованню співчуття, доброзичливості та інших моральних якостей. Це завдання можна реалізувати через систематичну роботу, яка включає читання, обговорення та аналіз літературних творів, відповідно підібраних для цієї вікової категорії.

Одним з ключових елементів у цій роботі є правильний добір художніх творів, які відповідають інтересам та можливостям сприйняття старших дошкільників. Важливо підбирати твори, які відображають моральні дилеми, розкривають етичні поняття через зрозумілі дітям ситуації та персонажів. Крім того, такі твори повинні бути написані простою, але виразною мовою, що

допомагає дітям краще сприймати зміст і емоційно відгукуватись на прочитане. Практичний досвід показує, що ефективним методом роботи з художньою літературою є інтерактивне читання, під час якого вихователь ставить запитання, пропонує дітям висловити свою думку щодо поведінки героїв, їхніх вчинків, мотивів. Такий підхід сприяє активному залученню дітей до обговорення та розвитку критичного мислення. Крім того, у процесі роботи важливо використовувати інші форми діяльності, такі як інсценування, малювання ілюстрацій до прочитаного, створення колажів або аплікацій. Це дозволяє дітям краще зрозуміти моральну суть твору та закріпити отримані знання і навички.

Нами було створено та перевірено у практиці вихователів і батьків спеціальний «Перелік казок, спрямованих на моральне виховання дітей старшого дошкільного віку». До нього увійшли найбільш ефективні з виховної точки зору казки й оповідання В. Сухомлинського, що сприяють розвитку моральних якостей дітей.

Казки про тварин:

1) «Як їжачок готувався до зими»: Їжачок майструє хатинку, збирає запаси та шукає друзів, демонструючи підготовку до зими та важливість дружби.

2) «Покинуте кошеня»: Ця розповідь вчить співчуття та відповідальності за слабших істот.

3) «Бджолина музика»: Казка про бджілку, яка збирає мед, де рослини та комахи взаємодіють, передаючи ідеї праці та взаємодопомоги, наприклад, гарбузова квітка допомагає бджілці пережити ніч.

4) «Як білочка дятла врятувала»: Ще одна історія про допомогу та доброту між тваринами.

5) «Курчата»: Це оповідання про курчат, яке часто використовується для занять з малювання, показуючи взаємодію та турботу.

Чарівні казки та оповідання: «Дуб під вікном», «Найгарніша мама», «Петро і Марійка», «Чому Сергійкові було соромно», «Ледача подушка»,

«Флейта і вітер», «Не загубив, а знайшов», «Хлопчик і Дзвіночки Конвалії», «Гроза у лісі», «Співуча пір'їнка», «Мильна бульбашка», «Весняний вітер», «Майже чарівна розмова».

Соціально-побутові казки:

- «Склянка води»,
- «Оленчин горобчик»,
- «Красиві слова і красиве діло»,
- «Кому ж іти за дровами»,
- «Камінь»,
- «Покинуте кошеня»,
- «Навіщо кажуть «Спасибі».

Методичні рекомендації наголошують, що заняття з використання художньої літератури мають проводитися послідовно й систематично. Регулярне читання та спільне обговорення творів поступово формує у дітей стійкі моральні переконання, вміння аналізувати власні вчинки та дії інших людей. Вихователь при цьому має уважно стежити за емоційними реакціями дітей, враховувати їх почуття та створювати сприятливу, психологічно безпечну атмосферу під час обговорення морально складних ситуацій. Тож художні твори виступають дієвим інструментом морального виховання дошкільників. Грамотно підібрані казки й оповідання, інтерактивні форми роботи та регулярність занять забезпечують результативний розвиток моральних якостей у дітей.

Отже, впровадження системи морального виховання засобами літератури в закладах дошкільної освіти потребує комплексної організації. Це передбачає належну підготовку педагогів, активне залучення батьків, постійне відстеження результативності роботи, поєднання літературного матеріалу з іншими видами діяльності дітей та створення доступу до необхідних навчальних ресурсів. Такий підхід дає змогу не лише формувати в дошкільників моральні цінності, а й сприяти їх гармонійному розвитку, успішній соціалізації та готовності до активної участі в житті суспільства.

2.3. Аналіз результатів дослідження

На завершальному етапі дослідження було проаналізовано результативність запропонованої моделі формування моральної вихованості старших дошкільників за допомогою казок. З цією метою проведено підсумкову діагностику рівнів сформованості базових моральних якостей у дітей. Вихованцям експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп знову запропонували завдання за тими ж критеріями, що й на констатувальному етапі. Опрацювання та узагальнення отриманих результатів засвідчило наявність позитивної динаміки в обох групах, що відображено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Порівняння рівнів сформованості базових морального виховання у старших дошкільників на початку і наприкінці експерименту (%)

Етапи експерименту	Групи	Рівні	Рівні	Рівні
		Високий	Середній	Низький
Констатувальний	ЕГ	20	45	35
	КГ	22	45	33
Контрольний	ЕГ	27	56	17
	КГ	23	54	23

Таблиця демонструє динаміку змін рівнів сформованості базових морального виховання у дітей старшого дошкільного віку на початку та наприкінці експерименту. Порівнюються показники експериментальної (ЕГ) та контрольної групи (КГ) за трьома рівнями: достатній, середній та початковий.

На констатувальному етапі показники обох груп майже однакові:

- високий рівень – 20 % у ЕГ та 22 % у КГ;
- середній – 45 % у обох групах;
- низький – 35 % у ЕГ та 33 % у КГ.

Це свідчить про відсутність значущих відмінностей між дітьми двох груп до впровадження педагогічних впливів. Обидві групи перебували приблизно на однаковому стартовому рівні морального розвитку.

Після реалізації методики, яка базувалася на художніх творах В. Сухомлинського, показники суттєво змінилися саме у експериментальній групі:

- високий рівень зберігся, але стабільність цього показника поєднується із помітним зростанням середнього рівня- 27% ЕГ та 23% КГ;
- кількість дітей із середнім рівнем моральних якостей зросла з 45 % до 56 в ЕГ та 54% в КГ %;
- низький рівень суттєво зменшився в ЕГ (із 35 % до 17 %).

Найбільш виражені позитивні зміни спостерігаються у ЕГ, де суттєво зменшилася кількість дітей з низьким рівнем моральної вихованості Це означає, що частина дітей перемістилася до більш високих рівнів.

У контрольній групі ситуація інша:

- високий рівень зріс лише на 1 %,
- середній рівень зріс за рахунок зменшення низького рівня на 10 %.

Показники КГ залишилися майже стабільними, тобто спонтанний розвиток моральності без спеціального педагогічного впливу був мінімальним.

Позитивна динаміка у експериментальній групі пояснюється:

- систематичним використанням художніх творів Василя Сухомлинського;
- морально-емоційним впливом коротких оповідань, притч і казок;
- організацією бесід, обговорень моральних ситуацій, рефлексії;
- включенням дітей у практичні моральні дії (допомога, співпереживання, добрі вчинки).

Твори Сухомлинського допомогли дітям:

- ❖ засвоювати моральні норми через образи і приклади;
- ❖ формувати емпатію, співчуття, доброзичливість;
- ❖ усвідомлювати свої дії та поведінку інших.

Таким чином, аналіз таблиці переконує, що моральне виховання старших дошкільників засобами художніх творів Василя Сухомлинського є

результативним і педагогічно доцільним. В експериментальній групі простежується стійка позитивна тенденція: кількість дітей з низьким рівнем сформованості моральних якостей зменшується, а з достатнім і середнім рівнем – збільшується. У контрольній групі зміни мінімальні, що доводить об'єктивність результатів.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було висвітлено перебіг і результати експериментальної роботи, метою якої було перевірити, наскільки ефективним є використання художніх творів В. Сухомлинського для морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

Проведене дослідження підтвердило висунуту гіпотезу: моральне виховання старших дошкільників буде результативнішим за умови створення та впровадження спеціальної системи роботи, що передбачає використання творів В. Сухомлинського. Ефективність такої системи забезпечується дотриманням таких умов:

- ❖ ретельним добором казок і оповідань В. Сухомлинського, спрямованих на формування моральних якостей;
- ❖ включенням змісту цих творів у різні види діяльності дітей — навчальну, ігрову, образотворчу, мовленнєво-художню, театралізовану;
- ❖ узгодженою співпрацею вихователів і батьків щодо формування моральності у старших дошкільників.

Зміст творів педагога-гуманіста відзначається глибоким моральним змістом, доступністю для дитячого сприймання, емоційною насиченістю, що сприяє розвитку у вихованців таких якостей, як доброта, щирість, чуйність, справедливість, працьовитість, любов до природи та людей.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів експерименту показав помітне підвищення рівня сформованості моральних уявлень і поведінкових проявів дітей експериментальної групи. Дошкільники стали більш уважними до потреб однолітків, проявляли бажання допомагати, виявляли розуміння етичних норм та моральних цінностей.

Ефективність роботи забезпечувалася педагогічно обґрунтованим добором творів В. Сухомлинського, застосуванням різноманітних форм і методів роботи (читання, обговорення, інсценізація, моральні ігри, творчі

завдання), а також активною участю вихователя у створенні морально збагаченого виховного середовища.

Отже, результати експерименту підтвердили, що художні твори В. Сухомлинського є потужним засобом морального виховання дітей старшого дошкільного віку. Їх систематичне використання сприяє формуванню в дітей стійких моральних уявлень, розвитку емпатії, усвідомленню норм поведінки та стимулює позитивні емоційно-моральні переживання.

Загальні висновки

Моральне виховання дошкільнят - це цілеспрямована діяльність вихователя з формування у дітей моральних почуттів, етичних уявлень, прищеплення норм і правил поведінки, що визначають їхнє ставлення до себе, інших людей, речей, природи, суспільства в цілому.

Моральне виховання дошкільників здійснюється в самих різних сферах їхнього життя та діяльності. Дитина відчуває моральний вплив в сім'ї, в колі однолітків, на вулиці. Часто цей вплив не буває адекватним вимогам моралі.

У процесі аналізу літератури слід відзначити підходи К. Ушинського та С. Русової, які зазначали, що мораль – це все естетичне у відносинах між людьми. У своїх роботах науковці визначали мораль, як сукупність принципів, норм і правил, які керують поведінкою особистості, встановлюючи зв'язок моральності та свободи в людині. На їх думку моральність і свобода нерозривно пов'язані між собою, виокремлюючи такі складові: доброту, співпереживання, совість, прагнення щастя, прагнення досконалості, ідеали.

Моральне виховання, на думку С. Гончаренко, – це один із найважливіших видів виховання, що полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття й формуванні навичок і звичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології.

На думку дослідниці І. Чорної, метою морального виховання є домінування суспільних відносин та духовних цінностей в процесі засвоєння дітьми моральних категорій, цінностей, принципів, ідеалів, які прийняті суспільством на рівні власних переконань, дотримання яких є повсякденною формою поведінки особистості.

Вагомий внесок в розвиток теорії і практики морального виховання дітей дошкільного віку зробив В. Сухомлинський. Його педагогічні ідеї морального вихованої особистості, зокрема й особистості дошкільника, виявляються сьогодні співзвучними глобальним проблемам сучасної педагогіки. Гармонійне виховання дітей дошкільного віку передбачає насамперед розумове, моральне,

трудове, естетичне й фізичне виховання в їх нерозривному зв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості.

Завдання морального виховання є :

а)формування моральної свідомості як уявлень, понять про норми загальнолюдської та народної моралі,

б)визначення і розвиток моральних почуттів (гуманності, гідності, патріотизму, порядності тощо),

в)формування умінь та звичок моральної поведінки, культури поведінки.

Моральне виховання передбачає різноманітні впливи на думки, почуття, соціальну практику індивіда, його самовдосконалення. Цей процес поєднує в собі такі особливості:

— цілеспрямованість (полягає в чіткій окресленості мети педагогічних впливів);

— багатофакторність (передбачає врахування усіх чинників, які відіграють суттєву роль у процесі виховання);

— віддаленість у часі результатів роботи (виховання є тривалим процесом, результати якого не можуть бути досягнутими відразу);

— неперервність (полягає в систематичності взаємовпливів вихователя і вихованця);

— визначальна роль педагога (педагог має бути моральним взірцем для дитини);

— цілісність (передбачає внутрішню єдність усіх виховних засобів і впливів щодо формування моральної культури людини).

«Казка, – любив повторювати В. Сухомлинський, – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – у глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу,

його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу».

В. Сухомлинський часто наголошував на тому, що за допомогою казки дитині легше щось пояснити, розказати чи виховати її. Малеча краще сприймає матеріал у вигляді казки, вчиться аналізувати його та розмірковувати. Казка — це думка, втілена в художнє слово. Вона запалює вогник дитячої творчості. Під її впливом дитина починає бачити навколо себе незвичайні взаємозв'язки між предметами і явищами, досягаючи єдності образів. Водночас дитина переживає хвилюючу радість, яка породжує бажання поділитися своєю думкою з товаришами.

Проведене дослідження дало змогу підтвердити гіпотезу про те, що процес морального виховання дітей старшого дошкільного віку відбуватиметься ефективно, якщо розробити систему роботи з використання художніх творів В. Сухомлинського й зреалізувати її відповідно до таких умов:

- добору художніх творів В. Сухомлинського, які спрямовані на моральне виховання;
- інтеграції змісту творів В. Сухомлинського в різні види дитячої діяльності (навчальна, ігрова, зображувальна, художньо-мовленнева, театралізована);
- взаємодії вихователів та батьків з проблеми морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів експерименту показав помітне підвищення рівня сформованості моральних уявлень і поведінкових проявів дітей експериментальної групи. Дошкільники стали більш уважними до потреб однолітків, проявляли бажання допомагати, виявляли розуміння етичних норм та моральних цінностей.

Отже, процес реалізації морального виховання буде ефективнішим при виконанні певних умов, що забезпечують формування і розвиток моральних цінностей дітей дошкільного віку: забезпечується певна системність у моральному вихованні дитини дошкільного віку, поєднання сімейного

виховання з громадським, правильне розуміння виховних функцій материнської школи та організація аналізу результатів спільної освітньої діяльності; досягнута єдність у вихованні, здійснюваному дитячим садом і сім'єю; в якості змісту процесу взаємодії сім'ї та дошкільного закладу у розвитку дитини виступає залучення батьків у творчу спільну діяльність з педагогами та дітьми, включення дитини в ігрову, творчу, пізнавальну емоційно забарвлену діяльність, спрямовану на становлення моральної сфери дитини дошкільника.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що діти здатні швидко й правильно усвідомлювати й мотивувати своє ставлення до героїв, зіставляти вчинки персонажів та їх якості з власним досвідом, саме зіставлення поведінки своєї і товаришів аналогічно казці свідчить про свідомий характер моральних оцінок вчинків героїв українських казок.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія : навч. посіб. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Ч. I та II. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2005. 720 с.
3. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
4. Галян О. І. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства. Моральна свідомість та самосвідомість особистості : монографія / за ред.: М. В. Савчина, І. М. Галяна. Дрогобич. 2009. С. 64-76.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний 58 словник. 2-ге вид. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
6. Ковальчук В.І. Спогади про В. Сухомлинського / В.І. Ковальчук. – К., 1990. – С. 201–204.
7. Лохвицька Л. В. Особистість дошкільника: дорога до Я-морального : навч. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 408 с.
8. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку “Скарбниця моралі” / Л. В. Лохвицька. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 128 с.
9. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга». 2007. 330 с.
10. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості . Вибрані твори: В 5 т. / В. О. Сухомлинський – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 1.– С. 1–202.
11. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / Редкол.: Дзевєрін О. Г та ін. / В. О. Сухомлинський // Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – К.: Рад. шк., 1977. Т. 3. – 671 с.
12. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк, 1976. – Т.4. – 640 с.

13. Сухомлинский В.А. Комната сказки / В.А. Сухомлинский // Избранные произведения в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1980. – Т. 3. – С. 188 – 200.
14. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т.1. – С. 55–209.
15. Сухомлинський В.О. Рідне слово / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 201 – 205.
16. Ушинський К.Д. Питання виховання і навчання в початковій школі / К.Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. Т. 2. – К. : Радянська школа, 1983. – С. 203–298.
17. Федорова М. Моральні цінності особистості: сутність поняття та основні характеристики. Проблеми освіти: збірник наукових праць. Спецвипуск. Вінниця – Київ.2015. С. 105-119.
18. Фіцула М. Педагогіка. Київ : Академія, 2016. 542 с.
19. Фіцула М. Педагогіка : навчальний посібник. Київ. 2005. 254 с.
20. Химич Н. Підготовка студентів спеціальності «Дошкільна освіта» до духовно-морального виховання дітей дошкільного віку. Молодий вчений. 2017. № 6. С. 311-314.
21. Чорна К. І. Основні компоненти виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2014. Вип. 18 (2). С. 404-412.
22. Якименко Н. Моральне виховання дітей дошкільного віку. Ржишів. 2013. 68 с.
23. Головецька Р., Колесник Л. Моральне виховання К. Д. Ушинського. Реалізація педагогічних ідей К. Д. Ушинського в освіті сьогодення : збірн. наук. праць молодих дослідників / за ред. О. Є. Антонової, В. В. Павленко. Житомир : ФОП Левковець Н. М., 2015. Вип. 3. С. 161-163.
24. Л.Б. Мельничук, М.А. Шкабаріна . Теорія і методика морального виховання дітей дошкільного віку : навчально-методичний посібник дл

студентів педагогічного факультету спеціальності 012 «Дошкільна освіта» / укл. Л. Б. Мельничук, М.А. Шкабаріна. Рівне : Міжнародний економікогуманітарний університет ім. акад. Степана Дем'янчука, 2021. 145 с.

25. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років. (наук. кер. Проскура О. В., Кочина Л. П., Кузьменко В. У., Кудикіна Н. В.). - Київ – Видавництво "Університет", 2010. - 288 с.

26. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш; за ред. А. М. Богуш – Вид. 2-ге, доповнене. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 704 с. 2. Ковальчук В.І. Спогади про В. Сухомлинського / В.І. Ковальчук. – К., 1990. – С. 201–204

27. Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта. Науково-методичний посібник. / Під ред. В.Г. Слюсаренка, О.В.Проскури. - К.: ІЗМН, 1998.

28. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / О.О. Андрієтті [та ін.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 104 с.

29. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан; за заг. ред. О.В. Низковської. – Тернопіль: Мандрівець. 2012. - 256 с.

30. Франкова криниця: Вивчення творчості І.Франка в школі: Посібник для вчителя /За редакцією Л.М. Кіліченко. – К.: Рад.шк., 1991. – 288 с.

31. Філософія : підручник Київ : Вища школа,1995. 430 с.

32. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. / упоряд. З. Н. Борисова, В. У. Кузьменко ; заг. ред. З. Н. Борисова. Київ : Вища школа, 2004. 511 с. 51

33. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А.М.Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в:Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., ГавришН. В., ДолиннаО.П.,Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., МашовецьМ.А.,Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О.,

Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. — К.: Видавництво, 2012. — 26 с.

34. Базовий компонент дошкільної освіти / Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Пана-сюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. — К.: Видав-ництво, 2012. — 26 с.

35. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс].—Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

36. Закон України «Про дошкільну освіту» № 2628-III, із змінами від 1 січня 2009 р. [Электронный ресурс]. — Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_01/

37. [Закон України № 2402-III від 26.04.2001 "Про охорону дитинства ..."](#) > Нормативно-законодавча база > Верховна Рада України [Электронный ресурс]. — Режим доступу: <https://pensia.ua>

38. Академічний тлумачний словник української мови / редкол.: І. К. Білодід та ін. Київ : Наукова думка, 1980. Т. 11. 699 с.

39. <https://vseosvita.ua/library/moralne-vihovanna-ditej-doskilnogo-viku-292363.html>

40. <https://studfile.net/preview/4495468/page:24/>

41. Виховний потенціал авторських казок Василя Сухомлинського [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/konferentsiia-24-25-veresnia-2015-roku/seksiia-4/3849-vykhovnyu-potentsial-avtorskykh-kazok-vasylya-sukhomlynskoho>

42. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) № 896 від 3 листопада 1993 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п

43. Казки Василя Сухомлинського - Дерево казок [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://derevo-kazok.org/kazki-vasilja-suhomlinskogo/>

44. Стаття Освіта.УА – «Сутність і особливості моралі, структура моралі»
https://osvita.ua/vnz/reports/culture/30432/?utm_source=chatgpt.com

Додатки

Додаток А

Методика «Сюжетні картинки»

Мета: вивчення емоційного ставлення до моральних норм.

Додаток 2Система роботи з морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами творів В.СухомлинськогоПроект «Сходінками творчості Василя Сухомлинського»

ТЕРМІН ПРОЕКТУ: (10 днів).

УЧАСНИКИ ПРОЕКТУ: діти шостого року життя; батьки вихованців; педагоги.

ЗАВДАННЯ:

продовжувати ознайомлювати дітей із творчістю Василя Сухомлинського; *підвищувати* пізнавальну активність дітей;

створювати умови для реалізації пізнавальної та соціальної активності дітей;

формувати — вміння складати план своєї діяльності для досягнення якісного результату; особисте бачення проблеми та погляди на способи її розв'язання; вміння застосовувати особистий досвід під час розв'язання проблемних ситуацій; *стимулювати* бажання дітей набувати та використовувати під час створення казкових сюжетів власний життєвий досвід;

розвивати творчі здібності, вміння реалізовувати власні задуми в індивідуальній та спільній практичній діяльності;

підвищувати рівень комунікативно-мовленнєвої компетентності;

розвивати креативність та ініціативність дітей, батьків та педагогів;

виховувати — морально-етичні якості особистості, гуманні почуття; духовно-моральну культуру дітей, спонукаючи їх до побудови доброзичливих довірчих взаємин з ровесниками та іншими людьми; почуття відповідальності за власні вчинки; ціннісне ставлення до книжки як джерела духовності;

спонукати учасників проекту до побудови доброзичливих довірчих взаємин з ровесниками та іншими людьми, навчати допомагати одне одному, виявляти вдячність за турботу й допомогу;

пробуджувати здатність дітей бачити й цінувати прекрасне в усьому: людських стосунках, природі, художніх творах тощо.

Вид діяльності	Зміст і мета роботи
МОТИВАЦІЙНИЙ ЕТАП Перша сходинка «Сухомлинський веде, виховує, навчає»	
Мовленнєва	<p>Полілог на тему «Йдемо за Василем Сухомлинським» <i>Мета:</i> виявити наявний рівень знань, умінь, навичок дітей з теми проекту; разом з дітьми сформулювати завдання проекту; дібрати форми діяльності, спрямовані на реалізацію проекту; зацікавити дітей творчістю Василя Сухомлинського; навчати домовлятися й прислухатися до думки одне одного.</p> <p>Творче розповідання на тему «Мої улюблені книжки» <i>Мета:</i> розвивати зв'язне мовлення, пізнавальну активність дітей; сприяти розвитку ініціативності, творчої уяви, мислення; виховувати ціннісне та бережливе ставлення до книжок, бажання дізнаватися з них багато нового й цікавого</p>
Пізнавальна	<p>Проектне заняття на тему «Вчитель добра і краси» <i>Мета:</i> ознайомити дітей з портретом Василя Сухомлинського як педагога і людини, пробудити інтерес до його творчості; виховувати ціннісне ставлення до художнього слова, гордість за видатних людей рідної землі.</p> <p><i>План-схема заняття:</i> привітання психогімнастика «Даруємо тепло» бесіда «Хто цей чоловік? Педагог. Людина» розв'язання проблемних ситуацій релаксаційна вправа «Тиша» ігрова вправа «Який ти?» підбиття підсумків</p>
Ігрова	<p>Дидактичні ігри: «Ким бути?», «Склади розповідь», «Телефон довіри», «Як тебе звати?», «Чистомовки знаємо, залюбки називаємо».</p> <p><i>Мета:</i> сприяти розвитку зв'язного мовлення, творчої уяви, фантазії; виховувати дружні взаємини в дитячому колективі.</p> <p>Рухливі ігри: «Хто швидше?», «Третій зайвий», «Чарівна паличка»; ігри-естафети.</p> <p><i>Мета:</i> сприяти руховій активності, спритності; розвивати увагу; виховувати доброзичливість, дружні взаємини з однолітками</p>
Трудова	<p>Художня праця «Виготовлення Дерева цілей» <i>Мета:</i> обговорити з дітьми процес виготовлення Дерева цілей; розвивати вміння планувати й організовувати роботу, ставити перед собою мету; розвивати фантазію, творчу уяву; удосконалювати навички добирання потрібних матеріалів і обладнання, вирізання й акуратного наклеювання паперових деталей; виховувати дружні взаємини в дитячому колективі, вміння дослухатися одне до одного</p>
Робота з батьками	<p>Повідомити батькам про початок роботи над проектом Внести в рубрику батьківського куточка «Чим ми займаємося» інформацію про опрацювання нової теми і рекомендації батькам щодо надання допомоги дітям в оволодінні новими знаннями</p>

	Усний журнал «Слово про вчителя» Виготовлення ширми «Сторінки книжок цікавих всіх нас доброго навчать»
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЕТАП	
Друга сходинка «Нема в світі цвіту цвітіншого за маківочку, нема ж і роду ріднішого від матіночки»	
Пізнавальна	Проектне заняття на тему «Сонце материнської любові» <i>Мета:</i> поглиблювати знання дітей про найріднішу людину — маму; навчати проявляти свою любов до мами не лише словесно, а й ділом; виховувати чуйність, доброту, милосердя; навчати прислухатися до матусиних порад, піклуватися про неї та допомагати; удосконалювати діалогічне та монологічне мовлення; збагачувати словник епітетами, дієсловами, прикметниками; розвивати творчу уяву, фантазію.
	<i>План-схема заняття:</i> психоемоційний етюд «Ласка» розв'язання проблемних ситуацій «Я і мама», «Коли мама сумує, а коли радісна?» обговорення творів Василя Сухомлинського «Сива волосинка», «Чому мати стала зозулею» формулювання морально-етичних норм вправа «Моя матуся най...» (...добріша, ...ніжніша, ...ласкавіша) гра «Букет вдячності» підсумкова бесіда Ознайомлення з прислів'ями та приказками про маму <i>Мета:</i> продовжувати ознайомлювати дітей з фольклором; розвивати пам'ять, логічне мислення, увагу. <i>Зміст роботи:</i> діти разом з батьками зображають прислів'я у різний спосіб
Художньо-креативна	Малювання на тему «Портрет моєї матусі» <i>Мета:</i> продовжувати ознайомлювати дітей з портретним живописом; навчати зображати обличчя людини доступними засобами виразності; закріплювати уявлення про круглі та овальні форми; удосконалювати вміння малювати акварельними фарбами; розвивати творчу уяву, фантазію, дрібну моторику пальців рук; виховувати любов та повагу до мами. <i>План-схема заняття:</i> сюрпризний момент пальчикова гімнастика «Моя сім'я» бесіда «Що таке портрет» показ, пояснення вихователя самостійна робота дидактична гра «Хто на кого схожий?» вернісаж робіт описова розповідь «Маму я свою люблю, про неї всім вам розкажу»
Ігрова	Дидактичні ігри: «Яка мама?», «Куди з ким іду», «Разом з мамою на кухні», «Назви лагідно», «Опиши», «Продовж розповідь». <i>Мета:</i> розвивати зв'язне мовлення, творчу уяву, фантазію; навчати називати слова-ознаки (прикметники); виховувати уважне

	<p>й чуйне ставлення до своїх матусь, бажання допомагати їм. Сюжетно-рольова гра «Сім'я». <i>Мета:</i> розвивати зв'язне мовлення, вміння обігравати сюжет, взаємодіяти в предметно-ігровому середовищі. Настільно-друковані ігри: «Склади букет для мами», «Мамі подарунок зроблю, картинку красиву складу». <i>Мета:</i> розвивати фантазію, творчу уяву. Рухливі ігри: «Хто швидше збере речі», «Хто вийшов?», гра-естафета «Допоможемо матусі». <i>Мета:</i> розвивати швидкість, спритність, увагу, кмітливість, вміння домовлятися, діяти в команді</p>
Трудова	<p>Колективна праця «Аби руки та охота — буде зроблена робота» <i>Мета:</i> спонукати дітей підтримувати порядок у груповому приміщенні та вдома; виховувати працелюбність; розвивати вміння доводити розпочату справу до кінця</p>
Робота з батьками	<p>Запропонувати батькам запровадити щоденну подорож у творчість Василя Сухомлинського вдома у вечірні години Провести групову консультацію на тему «Виховуємо та навчаємо засобами казки» Дібрати та вивчити з дітьми прислів'я про маму</p>
Третя сходинка «Доля людини»	
Пізнавальна	<p>Проектне заняття на тему «Чия доля краща?» <i>Мета:</i> формувати уявлення про долю людини; підвести дітей до висновку, що кожен має вчитися цінувати те, що має; збагачувати знання про рідну землю, мову, народ; розширювати уявлення про поняття «велика Батьківщина» і «мала Батьківщина»; стимулювати прагнення, влучно використовувати приказки і прислів'я; заохочувати до висловлення своїх думок; виховувати у дітей ціннісне ставлення до рідної землі. <i>План-схема заняття:</i> полілог «Що найпрекрасніше в долі кожної людини?» проблемна ситуація «Чи хотіли б ви змінити свою долю?» фізкультхвилинка «Ми — завзяті малюки» обговорення твору Василя Сухомлинського «Що найтяжче журавлям?» засвоєння моральних правил та норм, вивчення прислів'їв та приказок мовленнєва вправа «Чия доля краща?» малювання схеми-підсумку заняття</p>
Ігрова	<p>Дидактичні ігри: «Відгадай і назви», «Що означає слово?», «Хто я?», «Слово краснеє скажи», «Хоч слабкі у нас ще руки, та душа завзята», «Подорож журавля». <i>Мета:</i> закріплювати знання дітей про рідну землю; навчати помічати її красу і милуватися нею; виховувати ціннісне ставлення до життя; збагачувати уявлення про турботу й повагу, їх прояви та значення в житті людини. Рухливі ігри: «Чия команда швидше збереться», «Ой, у лісі на горбочку», «Вільне місце», «Хто вийшов?». <i>Мета:</i> розвивати увагу, кмітливість, спритність; виховувати дружні взаємини, повагу одне до одного</p>
Трудова	Ручна праця «Лікарня для книжок»

	<i>Мета:</i> удосконалювати вміння дітей доглядати за книжками; виховувати бажання дбайливо ставитися до книжок; розвивати дрібну моторику
Робота з батьками	Ігрове анкетування батьків «Чи знаєте ви свою дитину?» Ознайомлення батьків з мудрими порадами Сухомлинського щодо виховання дітей Творче завдання — створити альбом дитячих малюнків «Моя рідна земля»
Четверта сходинка «Уміння бачити прекрасне»	
Мовленнєва	Проектне заняття на тему «Хороше помітиш — на погане не озирайся» <i>Мета:</i> пробуджувати інтерес до пізнання природи і самого себе; формувати граматично правильне мовлення; збагачувати словник дітей епітетами, синонімами та порівняннями; виховувати ціннісне ставлення до об'єктів живої та неживої природи; пробуджувати в душах дітей почуття прекрасного. <i>План-схема заняття:</i> гра-формула «Прислухайся до свого внутрішнього голосу» бесіда «Ти на землі — людина» хвилинка дивування і милування пошук відповідей на проблемні запитання переказування оповідання «Вранці на пасіці» Василя Сухомлинського фізкультхвилинка «Бджілка» гра-емпатія «Я — квіточка» робота в парах «Добери риму до слова» (ранок – ганок, бджілка – гілка, сонечко – віконечко тощо) творче завдання «Знаходимо хороше» (діти уявляють, що добра фея «зачарувала» їхні очі, і вони стали бачити лише хороше. Діти мають озирнутися довкола себе й розповісти про все найкраще, що вони побачили)
Ігрова	Дидактичні ігри: екологічна гра «Ходить буква рядами», «Який? Яка? Яке?», «Коли це буває?», «Назви квітку», «Знайди пару», «Доповни ряд», «Піраміда запитань». <i>Мета:</i> збагачувати словник дітей прикметниками, дієсловами; удосконалювати вміння ставити запитання й відповідати на них; розвивати пам'ять, мислення, увагу; виховувати ціннісне і дбайливе ставлення до природи. Рухливі ігри: «Пішли в поле діти квіточки збирати», естафета «Чия команда швидше?», хороводна гра «Ой, у лісі на горбочку», «Ведмідь і бджоли». <i>Мета:</i> розвивати спритність, увагу, рухову активність; формувати вміння спільно діяти в команді; зміцнювати дружні взаємини між дітьми; виховувати повагу одне до одного. Сюжетно-рольова гра «Квітковий магазин». <i>Мета:</i> розвивати вміння обігравати сюжет, обирати зручне місце для гри, самостійно розподіляти ролі; використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування з однолітками; виховувати взаємоповагу, ввічливість, дружні стосунки.
Трудова	Чергування в куточку природи (господарсько-побутова праця)

	<p><i>Мета:</i> розвивати вміння дітей доглядати за кімнатними рослинами; виховувати самостійність, відповідальність; навчати погоджувати трудові дії одне з одним</p>
Робота з батьками	<p>«Казкова майстерня» — спільна робота батьків та дітей з вигадування казки про Королеву квітів та її вірних друзів — бджілок День спільного з дітьми відпочинку на природі Творче завдання «Твори Сухомлинського про природу знаємо, в малюнках їх відображаємо»</p>
П'ята сходинка «Людяність, ввічливість, доброта»	
Пізнавальна	<p>Проектне заняття на тему «Прагнемо вершин добра» <i>Мета:</i> уточнювати уявлення дітей про добро, ввічливість та людяність; навчати бути критичними до своїх вчинків та поведінки інших; спонукати дітей робити добрі вчинки, вміти визнавати свою помилку та виправляти її; виховувати людяність, ввічливість, доброту; збагачувати словник дітей прислів'ями та приказками; виховувати потребу в регулюванні своєї поведінки за свідомо засвоєними морально-етичними нормами. <i>План-схема заняття:</i> аутотренінг «Моє серце, наче сонце» гра-вправа «Думки» мовленнєва гра «Хороший я чи не дуже?» бесіда за оповіданням Василя Сухомлинського «Важко бути людиною» формулювання морально-етичних правил метод «Мікрофон» вікторина «Добре чи погано» фізкультхвилинка «Дошкільнята — ввічливі малята» етюд «Два характери» (добродушка, злючка) складання усного портрету «Ідеальна дитина»</p>
Мовленнєва	<p>Творче розповідання на тему «Будь господарем своїх думок» <i>Мета:</i> розвивати мислення, творчу уяву, зв'язне мовлення; формувати адекватну самооцінку, вміння висловлювати свою думку; спонукати дітей прислухатися одне до одного, поважати бажання й наміри одне одного</p>
Конструкційна	<p>Проектне заняття на тему «Піраміда Добра» (колективна робота) <i>Мета:</i> розвивати конструкційні здібності, дрібну моторику, творчу уяву та фантазію; удосконалювати вміння конструювати колективно, домовляючись про спільні дії; спонукати дітей допомагати одне одному, виявляти ініціативу, дружелюбність та доброзичливість.</p>
	<p><i>План-схема заняття:</i> психогімнастика «Тепло дитячих сердець» бесіда «Вчимося творити добро» пальчикова гімнастика «Зберемо зло в кулачок» колективне конструювання Піраміди Добра обігравання зведеної споруди гра «Сядемо рядком — поговоримо ладком» (оцінювання дітьми зведеної споруди)</p>
Ігрова	<p>Дидактичні ігри: «Оціни вчинок», «Казка — показка» (мнемотаблиці),</p>

	<p>«Я буду Людиною», «Мої звички», «Лабіринт добрих справ».</p> <p><i>Мета:</i> підвищувати пізнавальну активність; формувати уявлення про позитивні якості особистості (доброта, ввічливість, чесність, людяність, працьовитість, турботливість); виховувати негативне ставлення до нехтування морально-етичних норм.</p> <p>Настільно-друковані ігри: «Квітка доброти», «Дерево Добра».</p> <p><i>Мета:</i> розвивати просторову та творчу уяву, чуттєвий досвід; удосконалювати дрібну моторику рук; виховувати взаємоповагу, доброзичливі стосунки дітей одне з одним.</p> <p>Рухливі ігри: «Вільне місце», «Не замочи ніг», «Хто перший», «Хитра лисиця».</p> <p><i>Мета:</i> розвивати увагу, спритність, кмітливість; виховувати доброзичливе ставлення одне до одного.</p> <p>Пальчиковий театр «Добрий персонаж».</p> <p><i>Мета:</i> спонукати дітей до формулювання оцінних суджень; розвивати виразність мовлення; формувати здатність узагальнювати та переносити характерні особливості літературних персонажів на знайомих людей, обґрунтовувати свою думку</p>
Трудова	<p>Самообслуговування</p> <p><i>Мета:</i> спонукати дітей помічати та самостійно виправляти недоліки у своєму зовнішньому вигляді, тактовно вказувати товаришам на їхню неохайність, за потреби допомагати; виховувати взаємоповагу, спонукати дітей до дружніх доброзичливих стосунків у колективі</p>
Робота з батьками	<p>Творче завдання — виготовити книжку-розмальовку «Вчимося творити добро»</p> <p>Благочинна акція «Від серця до серця» (виготовлення іграшок для дітей, позбавлених батьківського піклування)</p>
Шоста сходинка «Охайність»	
Мовленнєва	<p>Проектне заняття на тему «Я та світ навколо мене»</p> <p><i>Мета:</i> уточнювати та розширювати знання дітей про охайність; навчати свідомо ставитися до своїх думок та розуміти їх зв'язок зі своїми вчинками; удосконалювати вміння оцінювати моральні якості літературних персонажів, висловлювати своє ставлення до них; формувати свідоме ставлення до довкілля й поняття про те, що людина — частина природи, від її дій залежить екологічний баланс; навчати відображати емоційний стан того чи того персонажа за допомогою міміки, жестів, інтонації; аналізувати свій внутрішній стан; спонукати до вживання повних поширених речень; виховувати ціннісне ставлення до навколишнього світу, бажання діяти згідно з моральними правилами співжиття у суспільстві.</p> <p><i>План-схема заняття:</i></p> <p>етюд «Усміхнись всьому довкола»</p> <p>обговорення питання «Яким мене бачать інші»</p> <p>екологічна стежина «Природа нічого для нас не шкодує»</p> <p>робота зі схемою «Добрі та погані справи»</p> <p>танцювальна хвилинка</p> <p>інсценування твору Василя Сухомлинського «Соромно перед соловейком»</p> <p>формулювання морально-етичних норм</p>

	робота з ілюстраціями «Хіба дереву боляче» обговорення ситуації морального вибору «Як вчиниш ти?»
Художньо-креативна	Виготовлення знаків «Правила поведінки в природі» (заняття з аплікації) <i>Мета:</i> удосконалювати вміння вирізати симетричні фігури з паперу, складеного вдвоє, вирізати по шаблону; розвивати вміння правильно розміщувати фігури на папері та охайно їх наклеювати, щоб утворилося потрібне зображення; формувати старанність, наполегливість, творчий підхід до роботи. <i>План-схема:</i> психогімнастика «Подаруй тепло свого серця» проблемна ситуація «Чого не можна робити в лісі?» пальчикова гімнастика самостійна робота дітей вправа «Побажання» обмін думками, враженнями інсценування вірша «Як ми в ліс ходили»
Ігрова	Дидактичні ігри: «Склади розповідь», «Швидко слово називай, йому риму добирай», «Що зайве?», «Годинник охайності», «Потрібні речі». <i>Мета:</i> підвищувати пізнавальну активність; розвивати монологічне мовлення, творчу уяву, фантазію; виховувати бажання бути охайним, доброзичливо ставитися одне до одного. Рухливі ігри: «Знайди пару», «Мандрівка по лісу», «Хто швидше збереться в подорож», «Не замочи ніг». <i>Мета:</i> розвивати спритність, швидкість, увагу, кмітливість; виховувати повагу одне до одного. Сюжетно-рольова гра: «Правила поведінки в природі». <i>Мета:</i> формувати природодоцільну поведінку; розвивати вміння обігравати сюжет, самостійно розподіляти ролі; використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування з однолітками; виховувати взаємоповагу, ввічливість, дружні стосунки
Трудова	Чергування по заняттю <i>Мета:</i> розвивати вміння дітей виконувати обов'язки чергових, допомагати дорослим у підготовці матеріалів до заняття; виховувати відповідальність, бажання допомогти одноліткам та дорослим
Робота з батьками	Творче завдання «Книга добрих правил та чарівних слів» Складання казки про Охайність
Сьома сходинка «Співчуття, взаємодопомога та милосердя»	
Пізнавальна	Проектне заняття на тему «Спілкуймося з відкритим серцем» <i>Мета:</i> сформувати в дітей узагальнені уявлення про норми людського спілкування; навчати контролювати негативні емоції та уникати конфліктних ситуацій; поглиблювати знання дітей про власне Я, про існування свого внутрішнього світу (почуттів, бажань, ставлень); розширювати знання про такі моральні якості, як співчуття, милосердя, взаємодопомога; розвивати вміння оцінювати власні дії та вчинки, аналізувати свій внутрішній стан; виховувати співчуття, милосердя, повагу до інших. <i>План-схема заняття:</i> психоемоційний етюд «Врятуй пташеня»

	<p>гра «Незвичайні конверти» бесіди за творами Василя Сухомлинського «Як джміль нагодував бджілку», «Дівчинка й синичка» формулювання морально-етичних норм мовленнєва гра-жарт «Якщо тільки забажаєш, ким завгодно можеш стати» (пригадування й аналізування поведінки позитивних персонажів творів Василя Сухомлинського із цієї теми) фізкультхвилинка «Продовж за мною» інтерв'ю «Що ти зробиш?» інсценування педагогічних ситуацій за вищезазначеними творами Василя Сухомлинського</p>
Ігрова	<p>Дидактичні ігри: «Справедливі образи», «Як вчинив би ти і чому?». <i>Мета:</i> розвивати зв'язне мовлення; навчати дітей усвідомлювати свої позитивні й негативні якості; надати можливість кожній дитині відчувати, що вона індивідуальність, що її розуміють та цінують; виховувати в дітей вміння прислухатися одне до одного.</p> <p>Рухливі ігри: «Зроби фігуру», «Кільцекид», «Знайди собі місце». <i>Мета:</i> розвивати увагу, кмітливість, окомір, вміння орієнтуватися в просторі; виховувати взаємоповагу</p>
Художня праця	<p>Аплікація на тему «Хатинка для звірят» (колективна робота) <i>Мета:</i> розвивати вміння застосовувати набуті знання та навички для досягнення бажаного результату; закріплювати прийоми техніки «аплікація»; стимулювати прагнення працювати разом, допомагати одне одному</p>
Робота з батьками	<p>Тренінгове заняття на тему «Батьківсько-дитячі взаємини, їх корекція, налагодження позитивних взаємин» <i>Мета:</i> спонукати батьків до рефлексії взаємин з дітьми; допомогти ліпше розуміти своїх дітей, формувати навички ефективної взаємодії в сім'ї.</p> <p><i>Вправи:</i></p> <p><i>Знайомство</i> — зняти емоційне напруження, допомогти батькам та дітям ліпше пізнати одне одного</p> <p><i>Побажання</i> — спонукати батьків до опанування нових прийомів спілкування, створити атмосферу взаємодовіри, відкритості</p> <p><i>Усі ми різні</i> — формувати вміння приймати себе та інших</p> <p><i>Захоплення фортеці</i> — створити позитивний емоційний настрій; розвивати вміння розуміти внутрішній світ іншої людини</p> <p><i>Обмін думками, враженнями</i> — сприяти згуртованості та взаєморозумінню між учасниками групи</p> <p><i>Занурення</i> — формувати прагнення до самопізнання</p> <p><i>Дерево бажань</i> — сприяти усвідомленню батьками своєї ролі у вихованні дитини; вивчити психологічну атмосферу сімей вихованців</p> <p><i>Остання зустріч</i> — удосконалити комунікативну культуру батьків</p>
<p>РЕПРОДУКТИВНИЙ ЕТАП Восьма сходи́нка «Совість та працелюбність»</p>	
Пізнавальна	<p>Практичне заняття на тему «Життя дається на добрі справи» <i>Мета:</i> уточнювати уявлення дітей про совість, про значення вислову «діяти по совісті»; навчати висловлювати власну</p>

	<p>думку стосовно персонажів, схвалювати їхні дії чи ні, помічати свої помилки й виправляти їх; виховувати такі особистісні якості, як совісність, чуйність, працьовитість; турботливе ставлення до старших людей; збагачувати мовлення словами: совість, увага, турботливість, чемність; розвивати монологічне мовлення за допомогою запитань типу: «Розкажи, як ти вчинив би?»; виховувати працелюбність, шанобливе ставлення до людей.</p> <p><i>План-схема заняття:</i></p> <p>психогімнастика «Хмаринки-подружки» емоційні хвилинки — налаштування на роботу бесіда за творами Василя Сухомлинського «Дідусеві твердо спати», «Ліва та права рука» формулювання морально-етичних норм ігри: «Чарівна паличка», «Як ти вчинив би й чому?» вправи на ритмізацію «Гноми», «Велетні» гра-пантоміма «Покажи, що вмієш і любиш робити» творче завдання — малювання на тему «Колір совісті»</p>
Мовленнєва	<p>Складання творчих розповідей на тему «Совість не дозволяє людині чинити неправильно навіть тоді, коли того ніхто не бачить»</p> <p><i>Мета:</i> навчати дітей складати творчі розповіді з власного досвіду та за планом вихователя, визначати початок та кінець розповіді; розвивати творче мислення, мовленнєві здібності; збагачувати словник дітей прикметниками, прислівниками місця і часу виховувати турботливе ставлення до старших, потребу чинити по совісті</p>
Театралізована	<p>Ігри-драматизації за творами Василя Сухомлинського «Втрачений день», «Дідусеві твердо спати»</p> <p><i>Мета:</i> реалізувати спільний творчий задум; сприяти прояву позитивних емоцій у дітей; розвивати вміння драматизувати твори; спонукати дітей до оволодіння засобами художньої виразності, необхідними для виконання різних ролей, відтворення рольових дій; навчати дітей передавати за допомогою інтонації, міміки, жестів та інших рухів особливості персонажів, їхній настрій; стимулювати дитячу творчість та своєрідність відтворення ігрових образів, підтримувати віру кожної дитини в успішне виконання своєї ролі</p>
Ігрова	<p>Дидактичні ігри та вправи: «Послухаємо своє серденько», «Прислів'я знаємо, хутчіш називаємо», «Про що ти думаєш, скажи?», «Якими ми маємо бути».</p> <p><i>Мета:</i> розвивати зв'язне мовлення, творчу уяву, пізнавальні здібності дітей; виховувати дружні стосунки, здатність прислухатися одне до одного.</p> <p>Рухливі ігри: «Хто далі кине», «Кольорові автомобілі», «Не замочи ніг».</p> <p><i>Мета:</i> розвивати влучність, рухову активність, спритність; формувати вміння діяти за сигналом вихователя.</p> <p>Настільно-друковані ігри: «Добери картинку», «Склади і прочитай слово», «Склади ціле з частин»</p>
Трудова	<p>Колективна праця «У садочку любим грати і завзято працювати»</p> <p><i>Мета:</i> розвивати вміння дітей самостійно обговорювати та обирати</p>

	певний вид трудової діяльності, якою хочуть зайнятися; виховувати дружні взаємини, працелюбність, уміння домовлятися
Робота з батьками	Анкетування на тему «Абетка людяності»
УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНИЙ ЕТАП Дев'ята сходинка «Щастя»	
Пізнавальна	Проектне заняття на тему «Що таке щастя?» <i>Мета:</i> розширювати уявлення дітей про людину як суспільну істоту, про гуманне спілкування з людьми; навчати оцінювати вчинки та взаємини людей, орієнтуватись на моральні стандарти; ознайомити дітей з оповіданням Василя Сухомлинського «Які ви щасливі» та спонукати їх висловити свої судження щодо того, де можна знайти своє щастя; формувати в дітей уявлення про те, що їхня думка може відрізнитися від думки однолітків; виховувати бажання бути щасливими та дарувати щастя іншим.
	<i>План-схема:</i> ігрова вправа «Коло побажань» гра «Чарівні перетворення» обговорення змісту оповідання Василя Сухомлинського «Які ви щасливі» формулювання морально-етичних норм фізкультхвилинка «Чарівники»; імітаційно-ігрова вправа «Я — щаслива дитина!» гра-драматизація «Як Баба Яга шукала щастя» Обговорення прислів'їв та приказок про щастя <i>Мета:</i> продовжувати ознайомлювати дітей з усною народною творчістю; розвивати творчу уяву, мислення, вміння влучно використовувати у спілкуванні прислів'я та приказки
Ігрова	Дидактичні ігри та вправи: «Подаруй другові усмішку», «У кожного — своє ім'я», «Компліменти», «Люстерко», «Секрет». <i>Мета:</i> розвивати розмовне мовлення; спонукати дітей до пошукової діяльності з метою дізнатися про себе більше. Рухливі ігри: «Дружні парі», «Лови, кидай — падати не давай»; ігри-естафети. <i>Мета:</i> розвивати рухову активність, спритність, увагу, вміння дотримуватись правил гри; виховувати повагу одне до одного
Трудова	Чергування по їдальні <i>Мета:</i> вправляти дітей у сервіруванні столів; виховувати працьовитість, бажання допомагати дорослим та одне одному
Робота з батьками	Підготувати матеріали для виготовлення стіннівки на тему: «Сухомлинського ми знаємо, любимо, поважаємо» Виготовити аплікацію «Ромашка»(на серединці квітки — фото дитини, на стеблі — ім'я, на пелюстках — риси характеру або ласкаві імена, сімейні прізвиська дитини; сонечко або іншу комашку приклеїти над найулюбленішим ім'ям дитини)
ТВОРЧИЙ ЕТАП Десята сходинка «Я — Людина»	

Мовленнєва	<p>Складання творчих розповідей на тему «Живи, добро звершай, та нагород за це не вимагай» <i>Мета:</i> продовжувати навчати дітей складати творчу розповідь з власного досвіду; тренувати репродуктивну уяву; розвивати творчі здібності, гнучкість, оригінальність, швидкість думки; сприяти створенню позитивно-емоційного настрою, зняттю психологічного напруження; виховувати морально-етичні норми поведінки, прагнення бути Людиною</p>
Художньо-креативна	<p>Проектне заняття «Випуск стіннівки «Сухомлинського ми знаємо — любимо і поважаємо» <i>Мета:</i> пробудити в дітей інтерес до створення газети-стіннівки; удосконалити вміння правильно розміщувати зображення на папері, творчо підходити до роботи; розвивати мовленнєво-творчі здібності, дрібну моторику; виховувати шанобливе ставлення до Василя Сухомлинського як Людини. <i>План-схема заняття:</i> привітання пальчикова гімнастика бесіда про життя та творчість Василя Сухомлинського гра «Клубок із думок» виготовлення газети гра-вправа «Тиша» самостійна робота підсумкова бесіда</p>
Ігрова	<p>Дидактичні ігри та вправи: «Чарівний клубочок», «Абетка настрою», «Чим я можу допомогти», «Чарівна валіза», «Навпаки». <i>Мета:</i> навчати дітей використовувати в процесі ігрової діяльності набуті знання; активізувати зв'язне мовлення; виховувати комунікативні вміння. Рухливі ігри за вибором дітей. Творча гра «Щоб вашим гостям було весело»</p>
Трудова діяльність	<p>Художня праця на тему «Листівка-подяка» <i>Мета:</i> виховувати в дітей бажання висловлювати свою вдячність за допомогу в організації спільного проекту, спонукати їх самостійно фантазувати над формою та змістом листівки</p>
Друга половина дня	<p>Підбиття підсумків <i>Мета:</i> вправляти дітей у вмінні оцінювати свою діяльність протягом усього тематичного циклу; спонукати дякувати дорослим за допомогу в підготовці та реалізації проекту; навчати толерантного ставлення до успіхів та невдач ровесників; надати змогу відчутти задоволення та насолоду від результатів спільної діяльності; відзначити найдопитливіших та найактивніших дітей</p>
Робота з батьками	<p>Висловити подяку батькам за допомогу в організації та реалізації проекту Презентувати результати проекту</p>

Додаток 3

**Інтегроване заняття
за твором В.О. Сухомлинського «Квітка сонця»
для старших дошкільників**

Мета: вчити дітей уважно слухати казку, сприймати і розуміти текст, стежити за розвитком подій, вправляти дітей у вмінні складати описову загадку за структурно – логічною схемою, узгоджуючи слова у роді, числі та відмінку; формувати вміння відповідати повним реченням на поставлені запитання; удосконалювати артикуляційну моторику; збагачувати та активізувати словниковий запас образними висловами; удосконалювати вміння створювати композицію, розміщуючи зображення на всій поверхні аркуша, продовжувати навчати прийомам аплікації; закріплювати поняття «колір», «форма», просторове орієнтування «посередині», «по колу»; розвивати імітаційні здібності, зв'язне мовлення, творчу уяву, фантазію, мислення, дрібну моторику, асоціативну пам'ять; виховувати допитливість, любов до природи, інтерес до художніх творів, цікавість до занять з аплікації.

Обладнання: попередня робота – ознайомлення з казкою В. О. Сухомлинського «Квітка сонця», декорації сонечка та хмарок, соняшник, зразок аплікації соняшника, заготовки – стебло з листочками, кружечки коричневого кольору (серединки), овали жовтого кольору (пелюстки), клей ПВА з пензлями, серветки, клейонки.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Організаційний момент.

Привітання: Доброго ранку! Доброго дня!
Доброго вчора, сьогодні, щодня!
Хай не псується годинник на вежі,
Хай буде все на Землі, як належить.
Сонце – як сонце, літо – як літо,
Дощик – як дощик, діти – як діти.
Кожному дому я щастя бажаю.
Маку – цвітіння, пшениці – врожаю,
Небові – миру, голубу – неба,
Кожній дитині – всього що їй треба.

Вихователь: - Любі діти, подивіться хто нас сьогодні зустрічає?

Діти: - Сонечко.

Вихователь: - Так, нас сьогодні зустрічає сонечко. Яке воно? *(відповіді дітей)*.

- Дійсно, воно лагідно і привітно нам посміхається. Тож давайте і ми йому посміхнемось та привітаємося з ним. *(діти піднімають долоньки до сонечка. Вихователь разом з дітьми промовляє):*

- Доброго ранку, сонечко ясне!
- Доброго ранку, сонечко красне!
- Доброго ранку, сонечко-друзе!
- Ми тебе, сонечко, любимо дуже!

II. Основна частина.

1. Сюрпризний момент.

Вихователь: - Діти, до нас ще хтось завітав. Чи хочете ви дізнатися, хто? *(відповіді дітей)*. Добре, тоді уважно послухайте загадку, а відгадка буде вам підказкою:

Росте хлопчик гарнесенький на городі в мене.

Чорні очі, жовті вії, капелюх зелений. *(Соняшник)*

- Чи здогадалися ви хто це? *(відповіді дітей)*. Так, це соняшник. *(заходить соняшник)*
- Давайте привітаємось із ним: «**Доброго ранку, соняшник!**». Діти, на що схожий соняшник? *(відповіді дітей)*. Так, на сонечко. Соняшник дуже гарна і корисна квітка. А як ви думаєте, чим корисний соняшник? *(відповіді дітей)*.
- Зараз давайте пригадаємо, що ми читали про соняшник? *(віршики і казочку)*
- А ви пам'ятаєте, хто написав казочку «Квітка сонця»? *(В.О. Сухомлинський)*
- Тоді сідайте зручненько і слухайте казочку уважненько.

2. Драматизація казки «Квітка сонця» *(ролі виконують діти, слова автора – вихователь)*

Автор: Розкажу про квіточку, вам малята,
На високому росте стеблі.
Має чорні оченята
І пелюстки жовто – золоті.
Вона соняшником зветься,
Завжди сонечку сміється.

Соняшник: Уночі я сплю міцненько,
Склавши пелюстки гарненько,
Та як тільки зоря сходить,
Ясне сонечко виходить.
Я на сонечко чекаю,
А його чомусь немає. *(схиляє голівку)*

Автор: Не журися, соняшнику маленький,
Сонечко прокинулось вже зраненька.
Вітерець розгонить всі хмарки,
Тоді сонечко вигляне залюбки.
І засяє на небі воно для всіх:
Для рослин, для тварин і дітей малих.

Вітерець ураз примчав,
Хмарки в небі розігнав. (*вітерець дує, роздуває хмари*)
Ось і сонечко з'явилося
І на квітку подивилося.
Соняшник радіє дуже,
Бо до сонця не байдужий.

Сонечко: Я цілу нічку спочиваю,
А вдень по небу гуляю.
Дуже теплі і яскраві
Промінці вам шлю ласкаві.
А тобі, мій брате милий,
Щоб зрости – даю я сили.

Соняшник: Добрий день, ласкаве сонечко!
Я чекав тебе, чекав
І на небі поміж хмарами
Тебе довго виглядав.

Автор: Все вище і вище сонечко піднімається,
А за ним і соняшник повертається.
Сонечко за день находилося,
Зігрівало всіх і втомилося...
І коли за обрій воно ховається,
Соняшник востаннє йому посміхається.

Соняшник: Сонечко лягло вже спати
І мені час подрімати. (*схиляє голівку, імітує сон*)

Автор: Коли на захід сонечко схилилось,
То він заснув... Йому щось гарне снилось!
І ми не будемо його будити,
Щоб зранку знову зміг він сонечко зустріти!

3. Бесіда за змістом казки

- Діти, про кого ця казочка? (*про соняшник і сонечко*)
- Що робить соняшник вночі? (*спить*).
«Схиливши золоті пелюстки». Діти – соняшники імітують сон соняшника).
- А що робить соняшник, побачивши сонечко? (*відповіді 3-4 дітей, проговорюють фрази, імітуючи рухи: «Повертає голівку до сонечка та розправляє свої пелюсточки, усміхаючись сонечку і радіє»*).
- Як соняшник вітає сонечко? (*відповіді дітей, промовляння фрази з тексту «Добрий день, сонечко, я так довго тебе чекав»*).
- А коли сонечко піднімається високо в небо, соняшник що робить? (*фраза з тексту: «Повертає за ним свою золоту голівку»*).
- Ввечері сонечко знову заходить за обрій, а соняшник... (*«Посміхається, схиляє свої пелюстки, засинає».* Діти імітують сон соняшника).
- Молодці, діти! Ви мені дуже сподобались і я запрошую вас до гри.

4. Хороводна гра «На городі соняшник підростав».

(Вихователь пояснює правила гри. Діти стають навколо соняшника в коло і, промовляючи слова гри, виконують відповідні рухи):

На городі соняшник підростав. *(йдуть по колу)*

Голову до сонечка повертав. *(повертають голівки)*

Дивиться нам соняшник просто в очі. *(діти сходяться до соняшника)*

Наче нам сказати щось хоче. *(нахиляють до соняшника свої голівки та слухають)*

На городі соняшник підростав. *(ідуть по колу)*

Вихователь: - Молодці, малята.

5. Вправа: «Коллективне складання загадки про соняшник»

Вихователь: - А зараз давайте спробуємо скласти загадку про нашого гостя - соняшника. Я розпочну, а ви продовжите: «Він...(високий), у нього зелене... (стебло), велике, зелене... (листя), кругла...(голівка), на голівці багато...(пелюсток), вони...(жовтого) кольору, росте він... (на городі, в полі).

- Послухайте, що у нас вийшло. *(вихователь розказує складену загадку)* Яка гарна загадка у нас вийшла! Ця загадка дуже сподобалась і соняшнику, і він вам дуже вдячний. Молодці!

- А тепер трішки відпочинемо.

6. Фізкультхвилинка

Сонячний промінчик загляда в вікно,

Сонечко яскраве світить вже давно.

Я до нього потягнусь, за промінчики візьмусь.

Вітерець колише, гілочки гойдає,

Весело промінчик на наш носик сідає.

І стрибає вліво-вправо, як годинничок «тік-так».

Це для нього, як забава – зі щічок стрибнути: «Ось так!»

На долонечки присяде, бачте, як стрибає!

Кожен пальчик, кожен пальчик лагідно вітає.

Будем дружно присідати, сонечко розвеселяти:

Встали – сіли, встали – сіли, бачте, як розвеселили.

Вихователь: - Діти, ви гарно відпочили, і тепер я пропоную вам приготувати подаруночки для соняшника. А що саме, ви зараз побачите. Сідайте, будь ласка, за столи і будемо працювати.

7. Мотивація

Вихователь: - Діти, давайте уважно розглянемо малюнок і ще раз пригадаємо, як називається ця квіточка, на що вона схожа, з яких частин складається. *(відповіді дітей)*

- А тепер роздивіться, що у вас лежить на столах? *(заготовки для аплікації: стебло, 2 листочки, пелюсточки і серединка – коричневий кружечок)*

8. Практична робота.

- Діти, зараз спробуємо викласти всі деталі.

- Яку фігуру нагадує серединка? А пелюстки? А якого вони кольору?
(діти

відповідають і викладають деталі на аркуш).

- Які гарні квіточки у вас вийшли! Молодці!
- Тепер залишилось їх приклеїти.
- Чим ми будемо клеїти? *(клеєм)*

- Візьміть стебло, змастіть клеєм білу сторону і приклейте посередині внизу аркуша, потім приклейте листочки з обох сторін стебла, тоді коричневі кружечки і вкінці – пелюсточки навколо серединки. Всі деталі придавлюйте долонькою і серветкою акуратно витирайте зайвий клей рухом від себе. *(діти працюють під спокійний музичний супровід, вихователь допомагає за потреби кожній дитині, підтримує позитивний настрій і задоволення від роботи. Поки діти працюють, вихователь читає вірш)*

- На городі соняшник соняшно зацвів –
Розпрямив голівоньку, рученьки розвів.
Милувався сонечком, дощик зустрічав
І смачним насіннячком діток пригощав.
Посміхайся ж, друже наш, нам через віконечко,
Мила наша квіточко – друге наше сонечко.

9. Підсумок заняття

- Діти, ви молодці! Ви справились з усіма завданнями, у вас вийшли дуже гарні соняшники.
- Чи сподобалось вам заняття?
- А що сподобалось найбільше?
- Давайте подаруємо ваші роботи соняшнику. *(з'являється соняшник з кошиком, діти дарують йому свої подарунки, соняшник дякує і пригощає дітей соняшниковим насінням і солодоцями з нього.)*